

عدالت اجتماعی فوری ترین هدف انقلاب اسلامی

- عدالت، از تعریف بازی تا تئوری سازی
- تأثیر انقلاب ایران در تحقق عدل جهانی
- حق نقد برای عدالت گستری
- شاخص های عدالت اقتصادی در قبل و بعد از انقلاب
- عدالت اجتماعی و نهادهای حمایتی

یادداشت نخست

عدالت، از تعریف بازی تا تئوری سازی

حمیدرضا ایمانی مقدم

این جملات را بارها شنیده‌اید، «عدالت یعنی قرار دادن هر چیز در جای خودش؛ عدالت نقطه مقابل ظلم و تبعیض است؛ عدالت عبارت است از اینکه به هر ذی‌حقی حقش را بدهیم، عدالت در تعریف به معنای ...»

این‌ها جملاتی تکراری است که علاقه‌مندان به مباحث حوزه عدالت، در مقالات و کتب مختلف نگاشته شده در سال‌های اخیر مکرر دیده‌اند. در برخی آثار نیز این تعاریف از منظر افراد مختلف و منابع متنوع مورد بررسی قرار گرفته است، برخی نویسندگان به زحمت سعی کرده‌اند مفاهیم مدنظر خودشان را نیز در این تعاریف عرضه کنند تا مدهای روز را هم رعایت کرده باشند. گاهی این مفهوم آن‌قدر بزرگ شده است که همه موضوعات را در عرصه زندگی فردی و اجتماعی بدان مرتبط نموده و مطلق تعریف آن کرده‌اند. عده‌ای عدالت را یک مفهوم مستقل و محدود می‌دانند و عده‌ای آن را یک نگرش و زاویه دید که می‌توان مسائل را از آن زاویه ارزیابی کرد. در بعضی مواجهات سیاسی نیز با این مفهوم در حد برخی عناوین ظاهری برخورد می‌شود؛ اسامی برخی طرح‌ها که توسط مدیران به این نام مزین است، فارق از آثار آن طرح و تصمیم‌ها بر عدالت که البته این قصه سر دراز دارد...

یادآور می‌شوم که نگارنده به هیچ وجه قصد تضعیف زحمات گسترده محققان و نخبگان در حوزه تعریف مفهوم عدالت را ندارد؛ چه این که قدم اول مواجهه با یک مفهوم، رسیدن به تعریفی نسبتاً صحیح و دقیق از آن است که ایجاد وفاقی نسبی از یک مفهوم کمک بزرگی در حوزه ترویج و نهادینه کردن آن مفهوم خواهد کرد. اما مفهوم عدالت و قسط نیز مانند بسیاری از مفاهیم ذاتاً خوب، صرفاً در مقام تعریف باقی مانده و وارد لایه‌های بعدی آن نشده است. به نظر می‌رسد اکنون وقت آن رسیده است تا با گام گذاشتن در لایه‌های بعدی بتوانیم تجارب وسیع‌تری از این عرصه داشته باشیم و مفاهیم و تعاریف را به لایه‌های زیرین آن بسط دهیم. هر چند در مقام تعریف هم باید بررسی شود که تعاریف صورت گرفته چقدر کاربردی و قابل استفاده است!

به‌نظر می‌رسد ما هنوز در تبیین مفاهیم، رویکرد سیستمی، ابعاد تخصصی و مسئله‌محوری را به صورت جدی مورد توجه قرار نمی‌دهیم. پس از تعریف‌های پایه و کلی از یک مفهوم، ناظر به منابع مورد وثوق در جامعه نخبگانی (حوزه و دانشگاه)، لازم است به سرعت وارد پایه‌ریزی سه نگرش فوق شویم. این مرحله (لایه میانی) سرعت حرکت ما را برای دستیابی به مدل‌ها و نظریه‌های کاربردی افزایش می‌دهد. در ادامه به شرح مختصر هر کدام از ابعاد مذکور در لایه میانی نظریه‌پردازی خواهیم پرداخت. در رویکرد سیستمی، وقتی به دنبال تعریف یک موضوع هستیم، لازم است جای آن را در نقشه موضوعات هم‌تراز آن تعیین کرده و رابطه پویای این مفهوم و نیز داد و ستدهای آن را با سایر مفاهیم تبیین کنیم. این نوع از تعریف، که البته در حوزه مفاهیم پایه و بسط به صورت شفاف قابل تفکیک و مرزبندی نیست، جایگاه هر مفهوم را در منظومه فکری ما معین کرده و حریم نسبی مفاهیم را نیز مشخص می‌کند. گام بعدی در راستای تخصصی کردن مفاهیم، تعریف زیرموضوعات مرتبط با مفهوم است. تعریف ابعاد مختلف و زیرشاخه‌های آن، حداقل تا سه لایه می‌تواند به بسط آن مفهوم و منظور دقیق ما از آن کمک کند. البته در این عرصه، صرف ساختن ترکیب‌های اضافی نظیر: عدالت اجتماعی، عدالت علمی، عدالت اقتصادی و... نمی‌تواند راه‌گشا باشد. بلکه باید این مفهوم را در لایه‌های مختلف بتوان بسط داد. مثلاً وقتی سؤال می‌شود منظور از عدالت اقتصادی چیست؟ نباید آن را همان اقتصاد اسلامی قلمداد کرد تا مجبور شویم زیرموضوع یک مفهوم را مساوی مفهومی کلان‌تر قرار دهیم. طراحی درخت موضوعات، نقشه‌دانش و اصطلاحات نظیر آن، به ما کمک می‌کند تا جایگاه مفاهیم زیرین را در یک دسته‌بندی شفاف و مشخص در نظر داشته باشیم. این دسته‌بندی به ما کمک می‌کند تا در هنگام پرداختن به برخی از عناوین، از مفاهیم دیگر غفلت نکرده و مجموعه عناصر دارای موضوعیت در یک مفهوم کلی را در کنار هم رصد کنیم. در این عرصه، پس از تعریف کلیت موضوع که باید به صورت سیستمی محقق شود، لازم است تخصص‌ها و گرایش‌های مختلف در حوزه علوم انسانی تکلیف خود را با مفهوم عدالت در دانش آن‌ها، ناظر به درخت موضوعات مطرح‌شده معین کنند. مسئله کلیدی و بسیار مهم در این عرصه، نگاه مسئله‌محور به مفاهیمی نظیر عدالت است. این رویکرد در تبیین شبکه مفهومی فرادست و فرودست مفاهیم بنیادینی نظیر عدالت، اثر ویژه‌ای خواهد داشت. به نظر می‌رسد لازم است اغلب اوقات، در تعریف مفاهیم و شبکه‌سازی آن‌ها نیم‌نگاهی به مسائلی که باعث خلق آن مفاهیم شده، داشته باشیم. باید در ابتدای راه به خود پاسخ دهیم که تبیین ابعاد این موضوع و شبکه‌سازی آن و تئوری‌پردازی حول مفهوم مورد نظر، چه مسئله، مشکل، کمبود و نقصانی را هدف گرفته است. آیا «توسعه مفهوم برای مفهوم» نزد ما موضوعیت دارد؟! چنانچه ما قائل به «توسعه علم برای علم» نباشیم و به هدف و جهت علم نیز نظر داشته باشیم، چه بسا توسعه مفاهیمی نظیر عدالت نیز در صورت عدم تطابق با نیازهای مادی و معنوی جامعه موضوعی قابل تأمل خواهد بود. در این عرصه مواجهه بیشتر و ارتباط تنگاتنگ نظریه‌پردازان با لایه‌های اجتماعی درگیر با زیرموضوعات مفهوم عدالت، امری اجتناب‌ناپذیر است. آیا بدون مراجعه به فضای واقعی مدیریت در جامعه می‌توان در مورد توزیع عادلانه فرصت‌های مناصب میان افراد شایسته اظهار نظر نمود؟ آیا واقعا تأسیس اصول و مدل‌های کاربردی در این عرصه‌ها بدون آشنایی با بسترهای فاسد موجود و مسائل و مشکلات جامعه در این عرصه قابل حصول است؟

به نظر می‌رسد یکی از اشکالات کلیدی در لایه‌های نخبگانی حوزه و دانشگاه که در این عرصه‌ها به تأمل و گاه نظریه‌پردازی مشغولند، عدم استفاده از مطالعات کاربردی و روش‌های میدانی در فرآیند تحقیق است. این امر باعث می‌شود تا ما در مقام تعریف‌سازی دچار نوعی فریگی مغرط شده و در مقابل، در عرصه مدل‌سازی مسئله‌محور گرفتار فقری اساسی باشیم. نتیجه عملی این فضا بدان‌جا می‌رسد که مدیران کشور در سطوح کلان با ایمان کامل از مفاهیم مقدسی نظیر عدالت، آزادی و... دم می‌زنند؛ اما در عمل به علت کم‌کاری نخبگان، ضعف مطالبه‌گری‌ها، عمل‌گرا بودن عرصه‌های مدیریتی و نیز عدم اعتماد به یافته‌های موجود و اجرا نکردن آن، اسیر مدل‌ها و نظریه‌هایی می‌شویم که تعاریف ما را از ریشه قبول ندارند؛ در حوزه عدالت، در کنار برگزاری همایش‌ها، چاپ کتاب‌ها، ویژه‌نامه‌ها و... لازم است در یک گام عملیاتی و تجربه شده در جهان امروز، نهادهای از میان نهادهای حوزه تولید دانش در کشور، نظیر مؤسسات پژوهشی مستقل یا وابسته به حوزه و دانشگاه، تصویرری از وضع موجود تولید تعاریف و... ارائه کنند. از سوی دیگر باید نقایص مفهومی این عرصه احصاء شده و پژوهش‌های تکمیلی برای جلوگیری از اقدامات تکراری صورت پذیرد. پس از تعیین وضع موجود و تعریف پژوهش‌های تکمیلی مفهومی، لازم است مسائل مختلف کشور با عنایت به شاخص‌هایی نظیر: اولویت‌های مدیران کشور، توان منابع انسانی و نخبگانی، مستندات و میزان دانش تولید شده در این عرصه، زیرموضوعات هدف انتخاب شود تا نتیجه این مفاهیم مقدس که در گزاره‌های دینی ما مورد توجه خاص بوده‌اند، در عرصه‌های عملیاتی نیز مورد توجه قرار گیرند. ▶▶

پایه مشروعیت نظام

عدالت در کلام رهبر معظم انقلاب

محمد ولایتی

◀ اسلامی که امام گفت...

اولین و اصلی‌ترین نقطه در مبانی امام و نظرات امام، مسئله اسلام ناب محمدی است؛ یعنی اسلام ظلم‌ستیز، اسلام عدالت‌خواه، اسلام مجاهد، اسلام طرفدار محرومان، اسلام مدافع حقوق پابرهنگان و رنج‌دیدگان و مستضعفان. در مقابل این اسلام، امام اصطلاح «اسلام آمریکائی» را در فرهنگ سیاسی ما وارد کرد. اسلام آمریکائی یعنی اسلام تشریفاتی، اسلام بی‌تفاوت در مقابل ظلم، در مقابل زیاده‌خواهی، اسلام بی‌تفاوت در مقابل دست‌اندازی به حقوق مظلومان، اسلام کمک به زورگویان، اسلام کمک به اقویا، اسلامی که با همه این‌ها می‌سازد. این اسلام را امام نام‌گذاری کرد: اسلام آمریکائی. ۸۹/۳/۱۴

◀ دهه پیشرفت و عدالت

این دهه، دهه پیشرفت و عدالت است. ما پیشرفت را با عدالت با هم آوردیم؛ یعنی درست نقطه مقابل آن چیزی که در دنیای مادی امروز مطرح است. آن‌ها می‌گویند ما اگر بخواهیم در پیشرفت، رعایت عدالت را بکنیم، آن پیشرفت به دست نخواهد آمد، بنابراین عدالت را می‌گذاریم بعد از آن که پیشرفت را حاصل کردیم. آن وقت با راه‌های جبرانی مثل همین بیمه‌ها و کمک‌ها، تا آن حدی که بشود، که غالباً هم نمی‌شود، جبران می‌کنیم. ما می‌گوییم نه؛ پیشرفت همراه با عدالت. در ذات این پیشرفت، عدالت بایستی ملحوظ شده باشد. ۸۸/۶/۱۸

◀ سالم‌ترین نظام سیاسی اجتماعی

ما مدعی نیستیم در نظام ما فساد مالی و اقتصادی وجود ندارد؛ چرا اگر وجود نداشت که بنده آن نامه هشت ماده‌ای را چند سال قبل خطاب به رؤسای محترم سه قوه نمی‌نوشتیم و این قدر روی آن تأکید نمی‌کردم. چرا هست؛ اما می‌خواهم این را بگویم: نظام جمهوری اسلامی، همین امروز یکی از سالم‌ترین نظام‌های سیاسی و اجتماعی در دنیاست... فساد مالی یکی از مسائل مهم در نظام اسلامی است و باید با او جدا مبارزه کرد؛ هم در قوه مجریه، هم در قوه قضائیه، هم در قوه مقننه. همه موظفند با این مسئله مبارزه کنند. اگر مبارزه نشود، مهار نشود، توسعه پیدا خواهد کرد. ۸۸/۲/۲۹

◀ ریشه مفاسد فرهنگی و اخلاقی

مفاسد اقتصادی را صرفاً به عنوان یک کار خلاف نباید در کشور در نظر گرفت. این کار اگر دنبال نشود، تعقیب و ریشه‌یابی نشود، قوای مختلف کشور دست به دست هم دهند برای خشک کردن ریشه این کار، ضربه و خطرش برای کشور بسیار کلان و عظیم خواهد بود. مفاسد اقتصادی، مفاسد فرهنگی را هم با خود می‌آورد، مفاسد اخلاقی را هم می‌آورد. ۸۷/۴/۵

◀ عدالت‌خواهی را فریاد کنید

یک لحظه در خواست و مطالبه عدالت کوتاهی نکنید؛ این شأن شماست. جوان و دانشجو و مؤمن شأنش همین است که عدالت را بخواهد. پشتوانه این فکر هم با همه وجود، خود هستیم و امروز بحمدالله نظام هست. البته تخلفاتی هم ممکن است انجام بگیرد. ۸۷/۲/۱۴

◀ می‌توانیم، مثل دفاع مقدس

می‌گویند: مگر می‌شود در کشور عدالت اجتماعی را مستقر کرد؟! من عرض می‌کنم: بله؛ همه آرمان‌های این ملت و انقلاب، از جمله عدالت اجتماعی را می‌شود با پشتیبانی این مردم مؤمن و غیور، که مثل کوه ایستاده‌اند، به نتیجه رساند. بیست سال قبل، آن روزی که ما درگیر دفاع مقدس بودیم و از میهنمان دفاع می‌کردیم، قدرت‌ها ساده‌ترین سلاحها را هم حاضر نبودند به ما بفروشدند...

آن روز اگر کسی می‌گفت این ملت، این جوانان و این همت‌های انقلابی و مؤمن، یک روز خواهد توانست این همه ابزارهای موشکی را در خلیج فارس یا در نقطه دیگری به عنوان آزمایش و رزمایش منفجر بکند، کسی باور می‌کرد؟ اما ملت ما توانست... ۸۵/۸/۱۹

◀ مردم را ناامید می‌کند

فساد اقتصادی؛ چه دست داشتن در فساد اقتصادی، چه چشم بستن بر فساد اقتصادی، چیزهایی است که حرکت عمومی کشور را کند می‌کند. فساد اقتصادی، هم خودش یک کندکننده است، از جهت اینکه فساد است و مسئله مالی عمومی کشور را دچار مشکل می‌کند، هم انعکاسش در ذهن مردم از جهت دیگری موجب فساد است، که ناامیدی ایجاد می‌کند. ۸۵/۷/۱۸

◀ گفت‌وگو عدالت، همه چیز ماست

گفت‌وگو عدالت، یک گفت‌وگو اساسی است و همه چیز ماست. منتهای آن، جمهوری اسلامی هیچ حرفی برای گفتن نخواهد داشت... این گفت‌وگو را باید همه‌گیر کنید؛ به‌گونه‌ای که هر جریانی، هر شخصی، هر حزبی و هر جناحی سر کار بیاید، خودش را ناگزیر ببیند که تسلیم این گفت‌وگو شود؛ یعنی برای عدالت تلاش کند و مجبور شود پرچم عدالت را بر دست بگیرد... ۸۳/۹/۱۱

◀ پایه مشروعیت

مشروعیت من و شما وابسته به مبارزه با فساد، تبعیض و نیز عدالت‌خواهی است. این، پایه مشروعیت ماست. الان درباره مشروعیت حرف‌های زیادی زده می‌شود، بنده هم از این حرف‌ها بلدم؛ اما حقیقت قضیه این است که اگر ما دنبال عدالت نباشیم، حقیقتاً من که این‌جا نشسته‌ام، وجودم نامشروع خواهد بود... ما برای عدالت و رفع تبعیض آمده‌ایم... تکلیف ما این است که عدالت را در جامعه مستقر کنیم و این هم جز با مبارزه علیه فساد و افزون‌طلبی انسان‌های مفت‌خور و سوءاستفاده‌کن امکان‌پذیر نیست. ۸۲/۶/۵

◀ فساد را نباید انکار کرد، مبالغه هم نباید کرد

کسانی می‌گویند چرا اصلاً شما فساد را به‌عنوان یک مسئله در جامعه مطرح می‌کنید؟ به‌نظر ما این حرف نادرستی است؛ چون فساد وجود دارد. البته در این‌جا فساد، مثل مافیاهایی که در برخی دولت‌ها و نظام‌ها وجود دارد، گسترده و سازمان‌یافته نیست... فساد را نباید انکار کرد؛ مبارزه با فساد را باید قبول کرد؛ اما مبالغه در مسئله فساد هم نباید باشد. ۸۲/۲/۲۲

◀ تقصیر آمریکانیست!

ما همه مشکلات را به گردن آمریکائی‌اندازیم، مشکلات ما از خودمان است، منتها دشمن می‌خواهد این مشکلات حداکثر استفاده را بکند و پدر کشور و ملت را در بیاورد... ما نمی‌گوییم اگر تورم هست، تقصیر آمریکاست؛ نه، اگر تورم و کاهش قدرت خرید و کمبود اشتغال هست، چه کسی گفته تقصیر آمریکاست؟ این تقصیر خود ماست، تقصیر مسئولان است؛ اما اگر اسم آمریکا را می‌آوریم، می‌خواهیم بگوییم گرگی کمین گرفته و پشت خم کرده تا به شما حمله کند؛ از این غافل نباشید. ۸۲/۲/۲۲

◀ زیاد اغماض می‌کنیم!

بسیاری از ناکامی‌های امروز ما در عرصه رسیدن به هدف‌های انقلاب و اداره مطلوب کشور، به‌خاطر کم‌اعتنائی به عدالت است. هرکدام از ما نسبت به خودمان اغماض می‌کنیم. اسم عدالت را می‌آوریم و به آن تحریض هم می‌کنیم؛ اما در مقام عمل نسبت به خودمان اغماض می‌نماییم. ۸۱/۱/۱۴ ▶▶

قانون اساسی عدالت خواه

مروری بر جایگاه عدالت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

محمد ولیان پور

زادگاه قانون اساسی را یونان باستان دانسته‌اند، اما از تدوین اولین قانون اساسی به شکل رایج آن تنها کمی بیش از دو قرن می‌گذرد؛ قانون اساسی انقلاب کبیر فرانسه که سرآغازی برای تدوین قوانین اساسی مختلف در کشورهای دیگر شد. کشور ما از نخستین کشورهای آسیایی بود که در پی مشروطه دارای قانون اساسی شد؛ زمانی که هنوز برخی کشورهای اروپایی هم دارای قانون اساسی نبودند.

قانون اساسی انقلاب

هرچند امام(ره) اصل رژیم سلطنتی را مخالف قانون اساسی اسلام می‌دانستند، اما در عین حال قانون اساسی مشروطه را به طور کلی نفی نمی‌کردند. تا زمانی که به هنگام تبعید در پاریس، حسن حبیبی را که دانش آموخته حقوق بود، مأمور تهیه پیش‌نویس قانون اساسی انقلاب کرد. امامت، عدل، امت، جامعه، انقلاب، ملت، حاکمیت، امنیت، دولت، حکومت، شورا، قانون، جمهوری، نظام، آزادی، ولایت امر، آراء عمومی، مردم، استقلال، کشور، وحدت ملی، مصلحت، قدرت، احزاب و رأی، از مهم‌ترین واژه‌ها و اصطلاحات قانون اساسی است که هیئت مفهومی به خود گرفته‌اند. عدالت اجتماعی در کنار حق حاکمیت، آزادی‌ها، حقوق شهروندی، استقلال و تمامیت ارضی، جمهوریت و اسلامیت، از آرمان‌های متعالی در قانون اساسی کشور هستند.

عدالت اجتماعی در قانون اساسی

عدالت اجتماعی را می‌توان روح حاکم بر قانون اساسی ایران پس از انقلاب تلقی کرد؛ تا آن‌جا که به دولت به عنوان نماینده حاکمیت، اجازه تصدی گسترده در اقتصاد داده شد تا بتواند عدالت اجتماعی را پیاده سازد. اتفاقی که امروز محل نقد قرار گرفته و به تفاسیر جدیدی از اصل ۴۴ منجر شده است. قانون اساسی بر پیش‌فرض‌ها و مفاهیم عادلانه استوار است، هر چند ممکن است نامی از عدالت در آن‌ها نیامده باشد. در عین حال ۹ فصل از ۱۴ فصل قانون اساسی و ۲۶ اصل آن، محملی برای تأکید صریح‌تر بر عدالت و حتی ارائه راه‌کار و ذکر مصادیق آن بوده است. امری که اهتمام ویژه قانون‌گذار به این موضوع را نشان می‌دهد.

عدالت در همه عرصه‌ها

عدالت در قانون اساسی، تنها به اقتصاد محدود نشده است. علاوه بر مالکیت، قدرت را هم تحدید کرده و جزئیات عدالت و پیگیری آن را به تصمیم نهادهای مدنی منبعث از آراء مردم واگذار کرده است. چراکه از نظر قانون‌گذار، عدالت اقتصادی منهای عدالت سیاسی و اجتماعی، بر فرض تصور، در عمل قابل دسترسی نیست. عدالت در قانون اساسی، علاوه بر اقتصاد به عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، قضایی و بین‌المللی نیز تعمیم یافته است.

تعاون؛ ظرفیت مغفول

مباحث مربوط به مالکیت و تصدی‌گری در دومین اصل فصل چهارم، اصل ۴۴ قانون اساسی، از ابتدای انقلاب محل بحث بوده است و ابلاغ سیاست‌های کلی ذیل این اصل در سال ۱۳۸۴ توسط رهبر انقلاب، آن را دوباره در کانون توجهات قرار داد. این اصل تعاون را در کنار بخش دولتی و خصوصی، به عنوان پایه‌های نظام اقتصادی کشور معرفی می‌کند. تا آن‌جا که از مذاکرات خبرگان قانون اساسی برمی‌آید، هدف اصلی از بخش تعاون، جلوگیری از تمرکز ثروت و گسترش عدالت بوده است، اما کم‌توجهی به این بخش باعث شد تا سهم آن در اقتصاد ملی از ۵ درصد تجاوز نکنند. این در حالی است که عده‌ای از خبرگان قانون اساسی، قانون تعاونی‌ها (مصوب ۱۳۶۳) را نوعی تحریف قانون اساسی می‌دانند که تعاونی را به تلفیقی از مالکیت دولتی و خصوصی بدل کرده است. در سیاست‌های کلی ابلاغ شده در سال ۱۳۸۴، ضمن حمایت‌های فراگیر از این بخش، سهم ۲۵ درصدی تعاون

بخش‌های دولتی، خصوصی و تعاون در اقتصاد ملی را می‌توان از علل عمده بازماندن از اهداف عدالت‌خواهانه قانون اساسی برشمرد. اگر بپذیریم که عدالت اجتماعی از جمله جدی‌ترین دغدغه‌های دولت‌های پس از انقلاب بوده است، راه رسیدن و ابزار لازم برای تحقق اهداف کمی و کیفی آن در فرآیند توسعه همواره مورد اختلاف بوده است. در دو سوی این چالش، عده‌ای معتقد به رسیدن به اهداف توسعه اقتصادی هستند و مخالفان این رویکرد، به اولویت فوری اهداف عدالت‌خواهانه باور دارند. این پرسش همواره مطرح است که آیا می‌توان حقوق اساسی مردم را تا زمان رسیدن به اهداف توسعه اقتصادی مورد نظر معطل گذارد؟

اهداف قانون اساسی

عدالت، محور اهداف قانون اساسی است؛ چه اهداف درازمدت و نهایی که در اصل دوم به آن‌ها اشاره شده و چه اهداف کوتاه‌مدت که در اصل سوم قانون اساسی مطرح است. در اصل ۴۳ نیز با اشاره به برخی اهداف خرد، مصادیق و راه‌کارهایی نیز برای تحقق عدالت اقتصادی پیش‌بینی شده است.

مجریان عدالت در قانون اساسی

قانون اساسی در تقسیم قدرت؛ به خصوص به لحاظ کمی، قوه مجریه را به عنوان بدنه نظام معرفی کرده

است و همان‌طور که دولت چهارپنجم بدنه نظام را در اختیار دارد، مسئولیت اجرای قانون اساسی را نیز بر عهده رییس‌جمهور گذاشته است. هرچند اصل ۱۵۶ قانون اساسی وظیفه گسترش عدل، آزادی‌های مشروع و احیای حقوق عامه را بر عهده قوه قضائیه گذاشته شده است. در این مسیر، استقلال قوه قضائیه تا آن‌جا مورد اهتمام بوده است که حتی رهبری انقلاب نیز بیش از نصب رییس قوه، اثرگذاری و اثرپذیری دیگری نخواهد داشت.

بخشی از مقدمه قانون اساسی:

اقتصاد «وسیله» است «نه هدف»

در تحکیم بنیادهای اقتصادی، اصل، رفع نیازهای انسان در جریان رشد و تکامل اوست نه همچون دیگر نظام‌های اقتصادی تمرکز و تکاثر ثروت و سودجویی، زیرا که در مکاتب مادی، اقتصاد خود هدف است و بدین جهت در مراحل رشد، اقتصاد عامل تخریبی و فساد و تباهی می‌شود ولی در اسلام اقتصاد وسیله است و از وسیله انتظاری جز کارآیی بهتر در راه وصول به هدف نمی‌توان داشت. با این دیدگاه برنامه اقتصاد اسلامی فراهم کردن زمینه مناسب برای بروز خلاقیت‌های متفاوت انسان است و بدین جهت تأمین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همه افراد و رفع نیازهای ضروری جهت استمرار حرکت تکاملی او بر عهده حکومت اسلامی است. ▶▶

عدالت در آیین قانون اساسی

فصل	اصل	موضوع اصل	محورهای عدالت
مقدمه	-	نگرش اقتصادی	اقتصاد «وسیله» است «نه هدف»- اصلت رفع نیازها در جریان تکامل- نفی تمرکز و تکاثر ثروت و سودجویی- فراهم کردن زمینه بروز خلاقیت‌ها- تأمین امکانات متناسب اشتغال عمومی
	۲	پایه‌های نظام، اهداف کلان	بند ج: «نفی هرگونه ستم‌گری و سلطه‌پذیری و اجرای قسط و عدل».
			آموزش، پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه در تمام سطوح و تسهیل آموزش عالی
			رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمام زمینه‌های مادی و معنوی
فصل اول: «اصول کلی»	۳	وظایف دولت، حقوق ملت، اهداف قریب‌الوصول	نظام اداری صحیح و حذف تشکیلات غیرضروری پی‌ریزی اقتصاد عادلانه اسلامی برای ایجاد رفاه و رفع فقر و هر نوع محرومیت از تغذیه و مسکن و کار و بهداشت و تعمیم بیمه امنیت قضائی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان
	۱۹	تساوی قومی	حقوق مساوی اقوام و قبایل با هر رنگ، نژاد، زبان و...
	۲۰	تساوی حقوق مردم	حقوق یکسان انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و حمایت قانونی از همه
	۲۸	اشتغال	ایجاد امکان اشتغال و شرایط مساوی برای احراز مشاغل
	۲۹	تأمین اجتماعی	حمایت و تأمین اجتماعی (بازنشستگی، بیکاری، حوادث، خدمات بهداشتی و درمانی به صورت بیمه و غیره) برای یک‌یک افراد
فصل سوم: «حقوق ملت»	۳۰	آموزش	آموزش و پرورش رایگان برای همه تا پایان دوره متوسطه و گسترش امکان تحصیلات عالی رایگان
	۳۱	مسکن	حق مسکن متناسب با نیاز، تأمین مسکن نیازمندان به‌خصوص روستائینان و کارگران
	۳۴	امنیت قضایی	برابری عموم در برابر محاکم، و حق همگان در دسترسی به دادگاه‌ها
	۳۵	حق توکیل	حق انتخاب وکیل، تعیین وکیل در صورت ناتوانی افراد
	۴۰	منع سوءاستفاده از حق	منع تجاوز به منافع عمومی یا اضرار به غیر برای اعمال حق شخصی
			تأمین نیازهای اساسی (مسکن، خوراک، پوشاک، بهداشت، درمان، آموزش) و امکانات لازم برای تشکیل خانواده برای همه
	۴۳	تأمین استقلال اقتصادی جامعه و ریشه‌کن کردن فقر و محرومیت و برآوردن نیازهای انسان در جریان رشد	تأمین شرایط و امکانات کار برای همه جهت رسیدن به اشتغال کامل نفی تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص جلوگیری از کارفرمای مطلق شدن دولت رعایت آزادی انتخاب شغل و عدم اجبار افراد به کار معین منع اضرار به غیر و انحصار و احتکار و ربا منع اسراف و تبذیر در همه شئون اقتصادی
	۴۴	مالکیت	حمایت بخش تعاون یکی از سه پایه نظام اقتصاد کشور
	۴۸	توزیع منابع	حمایت از مالکیت قانونی در صورت رشد اقتصادی و عدم زیان جامعه
	۴۹	مبارزه با فساد و احقاق حق	عدم تبعیض در بهره‌برداری از منابع طبیعی و توزیع فعالیت‌های اقتصادی میان استان‌ها و مناطق مختلف کشور اخذ ثروت‌های نامشروع و رد آن به ذی‌حق یا بیت‌المال
	۶۱	اعمال قضا	اعمال قضا به وسیله دادگاه؛ حل و فصل دعاوی و حفظ حقوق عمومی و گسترش و اجرای عدالت و اقامه حدود
	۹۱	شورای نگهبان	شرط عدالت فقهای شورای نگهبان
	۱۰۱	شورای عالی استان‌ها	تشکیل شورای عالی استان‌ها با هدف ... جلوگیری از تبعیض
	۱۰۴	شوراهای صنفی	تشکیل شوراهای صنفی با هدف ... تأمین قسط اسلامی
	۱۰۷	انتخاب رهبر	تساوی رهبر با عموم در برابر قانون
	۱۰۹	شرایط رهبر	شرط عدالت و تقوای لازم برای رهبری امت اسلام
	۱۲۱	سوگندنامه رئیس‌جمهور	... خود را وقف خدمت به مردم، اعتدال کشور و گسترش عدالت کند
	۱۵۴	عدالت جهانی	آرمان سعادت بشری، «حکومت حق و عدل» برای همه مردم جهان، حمایت از مبارزات حق طلبانه مستضعفان عالم
	۱۵۶	وظایف قوه قضائیه	مسئول تحقق بخشیدن به عدالت؛ رسیدگی به تظلمات، احیای حقوق عامه، گسترش عدل و آزادی‌های مشروع، تعقیب و مجازات و تعزیر مجرمین، اقدام برای پیش‌گیری از جرم
	۱۵۷	رئیس قوه قضائیه	شرط عدالت رئیس قوه
	۱۶۲	رئیس دیوان عالی کشور و دادستان کل	شرط عدالت رئیس دیوان عالی و دادستان کل

عدالت اجتماعی و

◀ پیشینه حمایت و تأمین اجتماعی

۲۵ قرن پیش، هخامنشیان قوانین تأمین اجتماعی چون نظام هماهنگ پرداخت، مساعده، پاداش و حتی مرخصی زایمان را بر لوح‌های گلین نقش می‌کردند. مسلمانان نیز با الهام از قوانین اجتماعی اسلام، دو نوع سیستم بازتوزیع حکومتی (اجباری) و انفرادی (اختیاری) را بنیان نهادند. اما باید پنج و نیم

◀ کمیته امداد امام خمینی (ره)

پایه‌های کمیته امداد حدود سال ۱۳۴۲ گذاشته شد، زمانی که امام مسئولیت رسیدگی به خانواده زندانیان سیاسی را بر عهده عده‌ای از یارانش گذاشت. ۱۴ اسفند، تنها ۲۲ روز از ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ گذشته بود که رهبر نهضت، دستور تأسیس رسمی این کمیته را با هدف «حمایت از محرومان و مستضعفان و خودکفا کردن آن‌ها» صادر کرد. سند چشم‌انداز کمیته امداد، این نهاد را احیاکننده عزت و کرامت افراد، توانمندساز محرومین، زداپنده فقر و نیز تکیه‌گاه قابل اعتنای محرومان و مستضعفان در افق ۱۴۰۴ تصویر کرده است. منابع مالی این نهاد انقلابی و عام‌المنفعه، طبق اساس‌نامه شامل کمک‌های مستقیم رهبر انقلاب، اعتبارهای دولتی، کمک‌های مردمی و درآمد حاصل از مجتمع‌های اقتصادی امداد می‌شود. درآمدهای اختصاصی امداد در سال ۸۷ افزون بر ۳۶۰۰ میلیارد ریال بوده است که تنها ۳۰ درصد آن را وجوه صندوق‌های صدقات تشکیل می‌داد. فعالیت کمیته امداد در ابتدا محدود به رفع نیازهای اولیه فقرا بود، اما امروزه گسترده‌ترین سازمان حمایتی عام‌المنفعه غیرانتفاعی است و دایره وسیعی از خدمات را در بر می‌گیرد: جمع‌آوری کمک‌های سازمانی و مردمی برای پرداخت مستمری، درمان، کمک‌های فرهنگی به نیازمندان، رفع نیازهای نیازمندان آسیب‌دیده از بلاهای طبیعی نظیر زلزله، سیل و... مسلمانان خارج از کشور، تهیه جهیزیه نوغروسان، جبران دیه و آزادی زندانیان نیازمند. اطعام و افطار محرومان در هفته اطعام، جمع‌آوری زکات فطریه و کفارات و تقسیم آن بین محرومان، اجرای طرح حمایت و اکرام ایتم به منظور کفالت ایتم توسط افراد متمول، جمع‌آوری هدایا و نذورات عید سعید قربان، برگزاری جشن نیکوکاری و عاطفه‌ها، طرح افتتاح‌الجنة (سرکشی از خانواده‌های فقیر و بی‌بضاعت)، طرح ضحی (کمک به ایتم سادات) و... از جمله برنامه‌های دیگری است که توسط کمیته انجام می‌شود.

در سال ۱۳۸۸ تعداد افراد تحت پوشش مستمر کمیته امداد ۷،۵ میلیون نفر اعلام شده است. این در حالی است که مدیران کمیته امداد ۱۱،۵ درصد از مردم کشور را زیر خط فقر و دو دهک نخست درآمدی کشور (معادل ۱۴ میلیون نفر) را نیازمند و محتاج حمایت می‌دانند.

◀ جهاد سازندگی

پس از آن‌که در اسفندماه ۱۳۵۷ گروه‌های ۱۰ نفره دانشجویی با پیشنهاد یکی از اعضای هیأت علمی دانشکده فنی دانشگاه تهران به مناطق محروم اعزام شدند و به مدت سه ماه در این مناطق فعالیت کردند، لزوم ایجاد نهادی فراگیر با مشارکت دانشجویان برای رسیدگی به مناطق محروم و دورافتاده کشور احساس شد. اردوهای جهادی، هنوز هم تابستان‌ها به یاد آن اردوها با حضور دانشجویان و طلاب در مناطق دورافتاده و محروم روستایی برگزار می‌شود. امام به طراحانش مهلتی یک ماهه برای تشکیل آن داد و در خرداد ۱۳۵۸ فرمان تشکیل «جهاد سازندگی» را صادر کرد. جهادی که به عقیده امام، «برای ساختن ایران» بود و ثوابش

قرن از «قانون زحمت‌کشان» که به فقیر به عنوان یک مجرم می‌نگریست و با تنبیهات شدید، او را برای خدمت در اختیار ثروتمندان قرار می‌داد می‌گذشت تا حکومت‌ها در اواخر قرن نوزدهم تحت فشار جنبش‌های اجتماعی نظام تأمین اجتماعی را ایجاد کنند. ۲۰ دهمین اجلاس بین‌المللی کار در سال ۱۹۲۷، مقدمه‌ای شد بر ایجاد اتحادیه بین‌المللی تأمین اجتماعی تا بالاخره امروز وزارت

«بالاتر از زیارت مکه و مدینه و عتبات». در سال ۱۳۶۲ به وزارت‌خانه‌ای در دولت تبدیل شد و سرانجام در سال ۱۳۷۹ با هدف اصلاح نظام اداری، کاهش تصدی، ارتقای بهره‌وری، حذف موازی‌کاری و تجمع امور روستایی، ادغام شد و نام وزارت «جهادکشاورزی» به خود گرفت. ادغامی که هنوز هم مورد انتقاد برخی جهادگران است.

جهادسازندگی تا قبل از تبدیل به وزارت تقریباً اکثر فعالیت‌های عمرانی مربوط به روستا را بدون توجه به حیطة کاری و بنا به نیاز روستا انجام می‌داد. ورود به عرصه امور دام‌داری و کشاورزی، تأسیسات زیربنایی، فعالیت‌های فرهنگی، فعالیت‌های سیاسی‌امنیتی، صنایع روستایی، مقابله با حوادث غیرمترقبه و پشتیبانی و مهندسی جنگ، تنوع و گستردگی فعالیت جهاد سازندگی را نشان می‌دهد. بیست‌سال تلاش جهادگران، اجرای بیش از ۱۵۳ هزار پروژه عمرانی در مناطق روستایی را به ثمر نمانده است.

◀ نهضت سوادآموزی

انحصار علم و سواد در طبقه اشراف در طول دوران ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی، نتیجه‌ای جز بی‌سوادی اکثریت مردم نمی‌تواند داشته باشد. هرچند مشروطه‌خواهان ۱۰۳ سال پیش اولین کلاس‌های «کابره» را در شیراز به‌پا داشته باشند و سازمان‌های رنگارنگی چون: اکابر، آموزش سالمندان، آموزش بزرگسالان، پیکار با بی‌سوادی و جهاد ملی سوادآموزی یکی پس از دیگری طی سال‌های ۱۳۱۵ تا ۱۳۵۷ مدعی مبارزه با بی‌سوادی شده باشند.

اما نهضت سوادآموزی به‌رغم مشکلاتی چون درگیری‌های قومی، جنگ تحمیلی، افزایش شدید جمعیت، تنگناهای اقتصادی و... توانست نهادهی نسبتاً موفق باشد، به‌گونه‌ای که تحسین سازمان‌های بین‌المللی را برانگیزد و به دریافت پنج نشان افتخار از یونسکو و آیسسکو نائل آید. ظرف ۲۵ سال نرخ بی‌سوادی از ۵۳ درصد در سال ۵۵ به ۱۵ درصد در سال ۸۵ کاهش یافت؛ نابرابری سواد مردان و زنان از ۲۳ درصد به ۸ درصد و نابرابری سواد مناطق شهری و روستایی نیز از ۲۵ درصد به ۱۳ درصد رسید. آماري که در افق چشم‌انداز نهضت، صفر درنظر گرفته شده است. نهضت در دی‌ماه ۱۳۵۸ به فرمان امام خمینی و به منظور آموزش خواندن و نوشتن به بزرگسالان و نیز کودکان محروم تشکیل شد. فرمانی که از نهضت می‌خواست به‌دور از «قرطاس‌بازی و تشریفات اداری» برای «سوادآموزی به اکثریت بی‌سواد جمعیت ایران» قیام کند. آموزش بزرگسالان در حد خواندن و نوشتن و آموختن حساب با استفاده از ابزارهای هنری و ترغیب بی‌سوادان و کم‌سوادان در یادگیری جمعیت بی‌سواد کشور، از جمله وظایف مصرح نهضت در اساس‌نامه بود که در سال ۱۳۶۳ به تصویب مجلس رسید.

◀ ستاد اجرایی فرامین امام

در سال ۱۳۶۸ در راستای اجرای اصل ۴۹ قانون اساسی (مصادره ثروت‌های ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، سرقت، قمار و سوءاستفاده به سود بیت‌المال)، و اصل ۴۵ (اداره اموال و املاک رها شده) با مهلتی یک‌ساله جهت شناسایی و مصادره اموال، بنیان ستادی نهاده شد که امروز به یکی از بزرگ‌ترین جریان‌های مالی کشور تبدیل

به نام رفاه و تأمین اجتماعی در بیش از ۱۲۰ کشور دنیا و عناوین مشابهی در باقی کشورها وجود داشته باشد. اما تحوّل اساسی در نگرش نسبت به رشد اقتصادی در دهه ۱۹۷۰ اتفاق افتاد؛ تأکید بر کیفیت زندگی به جای رشد اقتصادی و کاهش فقر و توزیع برابر، به جای تولید ناخالص ملی. سابقه سیاست‌های جدید حمایتی در ایران به سال ۱۳۰۹ و شکل‌گیری دولت مرکزی

شده است؛ با دارایی‌هایی که از سوی مسوولان این ستاد، بالغ بر پنجاه هزار میلیارد تومان در بخش اموال و املاک برآورد شده است. تنها هشتصد میلیارد تومان حجم سرمایه‌گذاری‌های ستاد در شرکت‌های بورسی است؛ برای مالکیت درصدی از سهام بانک پارسیان، بیمه ملت، بانک کارآفرین، ایران خودرو و... گروه اقتصادی تبلیغ از بخش‌های مهم ستاد است که زیرمجموعه‌هایی در بخش ساختمان، ICT، نفت و انرژی، صنعت و مالی دارد. تولید انبوه مسکن و ساخت پالایشگاه از جمله اهداف آتی ستاد است. بعضی گزارش‌ها عملکرد این ستاد را تأمل‌برانگیز خوانده و بر لزوم بازنگری کلی در فعالیت‌های آن تأکید دارند. عدم شمول نظارت سازمان‌های نظارتی مزید بر این مباحث شده است. هرچند ستاد مدعی پیشتازی در مقابله با شبکه‌های دست‌اندازی به بیت‌المال و زمین‌خواری بوده است. عملکرد حمایتی این ستاد چندان روشن نیست؛ در عین حال، بنیاد برکت از زیرمجموعه‌های ستاد اجرایی فرمان حضرت امام(ره) است که مسئولیت محرومیت‌زدایی و توانمندسازی مناطق کمترتوسعه‌یافته را برعهده دارد.

◀ بنیاد مستضعفان انقلاب اسلامی

تنها هفده روز از انقلاب گذشته بود که با فرمان امام خمینی (ره) خطاب به شورای انقلاب سنگ بنای اولین نهاد انقلابی برای صاحبان انقلاب گذاشته شد تا «تمام اموال منقول و غیرمنقول سلسله پهلوی و شاخه‌ها و عمال و مربوطین به این سلسله» را ضبط کند و «به نفع مستمندان از هر طبقه صرف گردد، در ایجاد مسکن و کار و غیرذالک». آذرماه ۱۳۶۷ به نام بنیاد مستضعفان و جانبازان تغییر یافت و در سال ۱۳۸۳ با واگذاری مأموریت امور جانبازان به بنیاد شهید، مجدداً نام اولیه را گرفت. بنیاد مستضعفان، «انجام فعالیت‌های حمایتی و عام المنفعه» را از جمله مأموریت‌های خود می‌داند و «ارتقای سطح زندگی مادی، معنوی و فرهنگی مستضعفان و محرومان جامعه» را در کنار اهداف اقتصادی، در ردیف اهداف اصلی ذکر کرده است. چشم‌انداز بنیاد نیز «بهدا برتر در توسعه توان اقتصادی و خادم در کاهش استضعاف مادی و فرهنگی مستضعفین» را برای این نهاد به تصویر کشیده است. با این‌حال فعالیت‌ها و گزارشات بنیاد، بیشتر نشان از سازمانی اقتصادی دارد تا حمایتی؛ مقایسه حجم حمایت‌ها از محرومان با حجم فعالیت‌های اقتصادی و درآمدهای بنیاد مؤید این مسأله است. هرچند مدیران بنیاد در استراتژی‌های سازمانی خود مدعی «کمک به ارتقای سطح زندگی مادی، معنوی و فرهنگی مستضعفان و محرومان جامعه»، با استفاده از «روش غیرمستقیم» باشند. در مورد مسائل اقتصادی بنیاد همواره حرف و حدیث‌هایی وجود داشته است؛ اما آن چه مسلم است، تصدی حجم عظیمی از شرکت‌های بزرگ اقتصادی، با سوء مدیریت‌هایی همراه بوده است. علاوه بر این، ورود به تجارت نفت، برخی معافیت‌های مالیاتی، عدم شفافیت و عدم شمول واحدهای اقتصادی بنیاد از نظارت در طول سال‌های گذشته همواره محل بحث بوده است. با این‌حال تعداد بیش از ۸۰۰ شرکت اقتصادی تحت مدیریت بنیاد، هم‌اکنون به علت واگذاری

برمی‌گردد. در سال ۱۳۲۵ نخستین تصویب قانون کار تصویب می‌شود و در سال ۱۳۵۴، افزایش درآمدهای نفتی و شکل‌گیری نسبی دولت رفاه، رایگان شدن برخی خدمات درمانی و آموزشی را به‌صورت محدود در پی دارد. ۴۰د. پس از انقلاب با شکل‌گیری با ابتکار امام(ره) و انقلابیون، نهادهای متعدد حمایتی مسئولیت حمایت از اقشار محروم و برقراری عدالت را برعهده گرفتند.

با تعطیلی، به شدت کاهش یافته و خروج یا بهینه‌سازی فعالیت‌های کم‌بازده و در عین حال سرمایه‌گذاری‌های جدید در دستور کار قرار گرفته است. مجموعه فعالیت‌های تولیدی و خدماتی داخل و خارج از کشور بنیاد در پنج معاونت تخصصی، هشت واحد مستقل، بیست‌هلدینگ و مجموعاً در ۱۷۳ شرکت، به منظور افزایش ارزش دارایی‌های آن صورت می‌پذیرد.

محصولات شرکت‌های تابعه بنیاد از شیر و نوشابه تا نفت و کشتی‌رانی را شامل می‌شود. بانک سینا و زمزم، شاید از معروف‌ترین آن‌ها باشند. در طی دوره ۸۷-۱۳۸۱، فروش و درآمد ارائه خدمات بنیاد با متوسط رشد ۲۰ درصد در سال از رقم ۱۱۳۷۲ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۱ به ۳۴۷۴۳ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۷ افزایش یافته است. با این‌حال طی سال‌های قبلی، از کمک‌های دولتی نیز بهره‌مند بوده است. تعیین سیاست‌ها، تمرکز و هدایت امور مستضعفان و محرومان، تحقیق و مطالعه به منظور شناخت زمینه‌های محرومیت و استضعاف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نیز بسیج امکانات و امادرسانی در هنگام بروز حوادث از جمله وظایف معاونت امور محرومان و مستضعفان بنیاد است. فعالیت‌های اجتماعی بنیاد شامل نگهداری، تعلیم و تأمین پوشاک یتیمان و دانش‌آموزان بی‌بضاعت، کمک‌های دارویی و غذایی به مادران بی‌بضاعت باردار و نوزادان، تأمین داروهای کمیاب برای بیماران صعب‌العلاج، اعطای قرض‌الحسنه، کمک به ارتقای سطح فرهنگی و معنوی دانش‌آموزان مستضعف مستعد، کمک به دانشجویان محروم، توزیع هدایای رهبر انقلاب، اجرای پروژه‌های زیربنایی برای محرومیت‌زدایی، کمک‌های بلاعوض به امور مستضعفان و... می‌شود. مجموع کمک‌های بلاعوض بنیاد در طول دوره ۸۷-۱۳۸۱، با ۲۱ درصد افزایش سالانه، از ۲۰۰ میلیارد ریال در سال ۸۱ به ۶۸۸ میلیارد ریال در سال ۸۷ ارتقاء یافته است.

◀ وزارت رفاه و تأمین اجتماعی

سابقه تأسیس وزارت رفاه و تأمین اجتماعی در ایران به سال ۱۳۵۲ بازمی‌گردد اما با تأسیس وزارت بهداشت و بهزیستی، بیش از دو سال عمر نکرد. پس از پیروزی انقلاب در اردیبهشت ۱۳۸۳ با تصویب نظام جامع رفاه و تأمین اجتماعی، در راستای تحقق این قانون، وزارت رفاه و تأمین اجتماعی تشکیل و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فعالیت‌های بیمه‌ای، حمایتی و امدادی به این وزارت‌خانه سپرده شد. هدف اولیه ایجاد این وزارت‌خانه، تجمع همه نهادهای خدماتی، حمایتی و بیمه‌گر و پاسخ‌گو کردن دولت در ازاء بیش از ۲۵ درصد بودجه حمایتی کشور بود؛ هرچند لزوم ایجاد آن با تشکیک‌هایی همراه شد. مأموریت وزارت رفاه، سامان‌دهی ساختار اجرایی کارآمد به منظور برخورداری عادلانه همه از خدمات رفاه و تأمین اجتماعی بود و اهدافی چون تحقق اصل ۲۹ و بندهای ۲ و ۴ اصل ۲۱ قانون اساسی، انسجام سیاست‌های رفاهی به منظور توسعه عدالت اجتماعی، حمایت از همه افراد کشور در برابر رویدادهای اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و پیامدهای آن و نیز هدفمند کردن یارانه‌ها برای آن ذکر شده بود. این وزارت‌خانه، راهبردهایی چون گسترش

◀ نهادهای انقلابی

شرایط بحرانی، روحیه انقلابی و بسیج مردمی، از جمله ویژگی‌های بدو انقلاب بود که ضرورت وجود نهادهای انقلابی را به ابتکار امام و با هدف سرعت در انجام کار، کاهش هزینه‌ها و بوروکراسی توجیه می‌کرد. اما تغییر شرایط به تداخل وظایف و موازی‌کاری، فعالیت غیرمرتبط، بهره‌وری پایین، پرنرگ شدن جنبه اقتصادی

و رکود فعالیت در برخی از این نهادها انجامیده است. ادغام کمیته انقلاب و شهرداری، ادغام جهاد سازندگی و وزارت کشاورزی، تغییرات بنیاد مستضعفان و بنیاد شهید و تأسیس وزارت رفاه، از جمله مهم‌ترین بازنگری‌ها در کارکرد نهادهای انقلابی بوده است.

◀ انقلاب و مبارزه با فقر

انقلابیون از بدو پیروزی انقلاب دو راهبرد را برای

برقراری عدالت و مبارزه با فقر پیگیری کردند؛ امحاء نظام سرمایه‌داری و ایجاد اقتصاد اسلامی و نیز گسترش حمایت‌ها و عدالت توزیعی. شمار دستگاه‌های حمایتی در ایران، اعم از وزارت، سازمان و نهاد دولتی یا حکومتی به ۲۵ تا ۳۰ دستگاه بالغ می‌شود. در ادامه سعی داریم نگاهی گذرا به برخی دستگاه‌ها و طرح‌های مطرح حمایتی داشته باشیم. در این گزارش به دستگاه‌هایی

تأمین اجتماعی، بازتوزیع عادلانه درآمدها، تعیین خط فقر و تبیین برنامه‌های توانمندسازی، پوشش کامل جمعیت زیر خط فقر مطلق، پوشش تأمین اجتماعی برای جمعیت بین خط فقر مطلق و نسبی و پیگیری آثار برنامه‌های اقتصادی بر وضعیت فقر را برای خود در نظر گرفته است. طراحی برنامه‌های ویژه اشتغال، توانمندسازی، آموزش مهارت‌های شغلی و زندگی برای جمعیت‌های سه دهک پایین در آمدی کشور، تأمین غذای سالم و کافی و تضمین خدمات بهداشتی، درمانی و توانبخشی رایگان و تأمین مسکن ارزان قیمت، برای خانوارهای واقع در سه دهک پایین درآمدی، حمایت‌های حقوقی، مشاوره‌های اجتماعی و مددکاری برای دفاع از حقوق فردی، خانوادگی و اجتماعی فقرا نیز از کارویژه‌های وزارت رفاه است.

◀ سازمان تأمین اجتماعی

سازمان تأمین اجتماعی، بیمه‌گری اجتماعی است که مأموریت اصلی آن، پوشش کارگران مزد و حقوق بگیر (به صورت اجباری) و صاحبان حرف و مشاغل آزاد (به صورت اختیاری) است. بخش عمده منابع مالی آن از محل حق بیمه‌ها (با مشارکت بیمه شده و کارفرما) تأمین می‌شود و متکی به منابع دولتی نیست. بنابراین دارای‌ها و سرمایه‌های آن متعلق به اقشار تحت پوشش در نسل‌های متوالی است. تأمین اجتماعی بیش از ۲۸ میلیون نفر را تحت پوشش دارد و ۲۸ نوع خدمت تحت عنوان تعهدات کوتاهمدت و بلندمدت ارائه می‌دهد که حمایت در برابر حوادث، بیماری‌ها و بارداری، مستمری بازنشستگی، از کارافتادگی، بازماندگان و بیکاری، غرامت ایام بیماری و بارداری، هزینه وسایل کمک‌پزشکی، اروتز و پروتز و کمک‌هزینه ازدواج، از جمله مهم‌ترین آن‌هاست.

◀ سازمان بهزیستی

بررسی‌ها و مطالعات شهید فیاض بخش منجر به ادغام شانزده سازمان، نهاد، مؤسسه و انجمن خیریه و حمایتی و تشکیل سازمان بهزیستی در تیرماه ۱۳۵۹ شد. سازمانی که مهم‌ترین نهاد حمایتی دولتی است و در جهت تحقق اصول سوم، بیست‌ویکم و بیست‌ونهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از طریق بودجه عمومی به افراد معلول و محروم جامعه کمک می‌کند. آن‌گونه که در اساس‌نامه سازمان آمده است، هدف این سازمان، گسترش خدمات توان‌بخشی، حمایتی، بازپروری و پیش‌گیری از معلولیت‌ها و آسیب‌های اجتماعی و کمک به تأمین حداقل نیازهای اساسی گروه‌های کم‌درآمد تا با اتخاذ تدابیر و ارائه خدمات و حمایت‌های غیربیمه‌ای با حفظ ارزش‌ها و کرامت والای انسانی و تکیه بر مشارکت‌های مردم و همکاری سازمان‌های ذریبط است. این سازمان که ابتدا وابسته به وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی بود، در تیرماه ۱۳۸۳ به وزارت رفاه ملحق شد و هم‌اکنون با بیش از ۲۶۳ هزار نفر نیروی انسانی، مهم‌ترین نهاد حمایتی کشور است. حمایت و توانبخشی نابینایان، ناشنوایان، معلولان ذهنی، جسمی و حرکتی، سالمندان، بیماران روانی مزمن، کودکان، زنان سرپرست خانوار، ایام و کودکان بی‌سرپرست، خیابانی و بدسرپرست، دختران پناه‌جو، زنان پناه‌جو، زنان آسیب‌دیده

اجتماعی، معتادان و افراد در معرض آسیب‌های اجتماعی (زنان متقاضی طلاق، کودکان در معرض کودک‌آزاری، خانواده‌های نابسامان، افرادی که اقدام به خودکشی کرده‌اند و...) از جمله مأموریت‌های سازمان بهزیستی هستند. این سازمان همچنین خدماتی به این شرح ارائه می‌کند: تربیت منصرفین اجتماعی، تأمین جهیزیه مورد نیاز ایام و معلولان، نگهداری معلولان، مراکز نگهداری سالمندان، اداره شیرخوارگاه‌ها، امور فرزندخواندگی، صدور مجوز تأسیس مهدکودک، بیمه خدمات درمانی نیازمندان، ساخت اندام‌های مصنوعی، پیش‌گیری از اعتیاد، ایذ، معلولیت و آسیب‌های اجتماعی از طریق اورژانس اجتماعی و مشاوره، مشاوره ژنتیک، آموزش مهارت‌های زندگی، تربیت نیروی انسانی تخصصی، آموزش و راهنمایی شغلی معلولان، جلب مشارکت‌های مردمی و جذب خدمات داوطلبانه و گسترش مؤسسات خیریه غیردولتی.

◀ وزارت تعاون

تعاون با مفهوم امروزین، با انقلاب صنعتی در اروپا شکل گرفته بود؛ اما از تشکیل نخستین تعاونی ایرانی در روستای داوآباد گرمسار ۷۵ سال می‌گذرد و بنیان رسمی آن به تصویب قانون تجارت ایران در سال ۱۳۰۳ برمی‌گردد. تا سال ۱۳۸۱، شصت هزار شرکت و اتحادیه تعاونی با عضویت بیش از ده میلیون نفر تأسیس شدند. تعاون فرصت مطمئنی را برای گسترش مشارکت اقشار آسیب‌پذیر در امور اقتصادی و اجتماعی و افزایش سطح رفاه مادی و فرهنگی آن‌ها ایجاد می‌کند. چیزی که در قانون تعاون نیز به عنوان هدف ذکر شده است: ایجاد و تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل، قرار دادن وسایل کار در اختیار افراد، پیش‌گیری از تمرکز و تداول ثروت جهت تحقق عدالت اجتماعی، قرار گرفتن مدیریت و سرمایه و منافع حاصله در اختیار نیروی کار، پیش‌گیری از انحصار، احتکار، تورم و اضرار به غیر (ماده ۱). جلب حمایت‌ها، کمک به فعالیت‌های آموزشی، فرهنگی، علمی و صنعتی، کمک به شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی در ارائه خدمات، ترویج و آموزش تعاون، راهنمایی در امور حقوقی، مالی و اداری تعاون و... جزو وظایف وزارت تعاون هستند (ماده ۶۶). تعاونی‌ها علاوه بر اشتغال و رفع فقر و محرومیت، نقش به‌سزایی در تأمین نیازهای اقشار آسیب‌پذیر مانند آموزش، مسکن، تغذیه و خدمات بهداشتی ایفا می‌کنند و فرصت بهره‌مندی از شرایط زندگی بهتر را فراروی فقرا قرار می‌دهند.

◀ بنیاد مسکن انقلاب اسلامی

با فرمان امام خمینی (ره) در ۲۱ فروردین ۱۳۵۸ جهت تأمین مسکن محرومان، دفتر حساب ۱۰۰ امام با عنوان «بنیاد مسکن انقلاب اسلامی» شکل گرفت. مطالعات مسکن، تهیه طرح مسکن ارزان قیمت و اجرای آن با جلب مشارکت مردم و دستگاه‌ها، تهیه زمین مورد نیاز، تسهیل تأمین مصالح ساختمانی کشور، تهیه طرح‌های هادی و اصلاح معابر روستاها و ارائه طرح‌های بازسازی مناطق مسکونی روستایی آسیب‌دیده و اجرا با مشارکت مردم، اهم وظایف بنیاد را مطابق اساس‌نامه مصوب سال

۱۳۶۶ تشکیل می‌دهد. مطالعه، برنامه‌ریزی و ساخت سالانه ۲۰۰ هزار واحد مسکونی روستایی طی دو برنامه اقتصادی پنج‌ساله برای این بنیاد هدف‌گذاری شده است. شرکت توسعه مسکن ایران (بازوی تخصصی و اجرایی بنیاد)، ایجاد محیط (تولید انبوه مسکن)، سامان محیط (اجرای پروژه‌های عمرانی)، بنیادبوتن (با بیش از پنجاه کارخانه و کارگاه) و پژوهش‌کنده سوانح طبیعی از جمله شرکت‌های تابعه بنیاد مسکن هستند.

◀ بنیاد پانزده خرداد

در سال ۱۳۶۰ش به فرمان امام (ره) به عنوان مکمل بنیاد شهید با هدف رفع محرومیت و برطرف کردن مشکلات اقتصادی خانواده‌های شهدا، جانبازان و ایثارگران ایجاد شد و وظایفی چون تولید و توزیع کالا بین اقشار ایثارگر جامعه را برعهده داشت. امام در تیرماه ۱۳۶۲ وظایفی چون رسیدگی به وضع مستضعفین و محرومین با تأکید بر خانواده شهدا و جانبازان را مورد توجه قرار داده بود؛ اما بنیاد در کنار این وظایف، به برنامه‌های فرهنگی با موضوع قیام ۱۵ خرداد، تأسیس سد و تأمین آب شرب شهر قم و تعیین جایزه برای قتل سلمان رشدی نیز علاقه داشت. بنیاد خواستار در اختیار گرفتن «بخشی از اموال منسوبین رژیم پهلوی» شد تا «به مقدار ضرورت از اموال صادره‌ای در جهت منافع مستضعفین به کار گرفته شود» و به این ترتیب چند شرکت سرمایه‌گذاری را در اختیار گرفت و از سوی دیگر به عنوان یکی از مؤسسات خیریه و عام‌المنفعه از شمول مالیات معاف شد. بنیاد ۱۵ خرداد تاکنون ۴۶۰۰ باب مدرسه، خانه بهداشت، سد و... احداث کرده است.

◀ ستاد بسیج اقتصادی کشور

ستاد بسیج اقتصادی کشور از جمله تدابیر ویژه‌ای بود که پنجم مهر ۱۳۵۹ برای مقابله با پیامدهای محاصره اقتصادی و جنگ تحمیلی، که مقارن با اولین هفته آغاز به کار دولت شهید رجایی آغاز شده بود، با هدف توزیع ثروت و امکانات بیت‌المال به صورت مساوی و عادلانه بین مردم و در ضمن، ایجاد تعادل در زندگی مصرفی غربی اتخاذ شد. ایجاد نظام سهمیه‌بندی یا کوپنی برای توزیع عادلانهٔ ارزاق و مایحتاج عمومی اساسی مردم (قندوشکر، روغن، نفت و بنزین) از جمله فعالیت‌های اصلی آن بود که به دلیل ایجاد امنیت روانی در جامعه مورد استقبال مردم قرار گرفت. بعدها اقلام دیگری نیز به این سیاهه افزوده شد. ستاد پس از پایان جنگ نیز به دلیل ادامه پیامدهای اقتصادی جنگ و ضرورت تأمین کالاهای اساسی مردم زیر نظر وزارت بازرگانی به حیات خود ادامه داد. با اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها، ادامه این طرح با چالش‌هایی مواجه شده است.

◀ طرح شهید رجایی

در اولین جلسه دولت شهید رجایی، تعیین حقوق ماهانه برای پیرمردان واز کارافتادگان روستاها به تصویب رسید تا از «افرادی که جوانی و کارایی خود را در راه تولید و خدمت به کشور سپری کرده‌اند» حمایت شود. اجرای طرح از سال ۱۳۶۴ به کمیته امداد محول شد. طرح شهید رجایی ادامه یافت و موارد کمک نیز از مالی و نقدی فراتر رفته و شامل تهیهٔ مسکن، بهداشت و درمان،

زیارت، حمایت‌های موردی و... را نیز شامل شد. در پایان سال ۱۳۸۳ بیش از ۶۰۰ هزار خانوار سالمند محروم با جمعیت ۱.۵ میلیون نفر تحت پوشش طرح شهید رجایی بوده‌اند.

◀ صندوق مهر امام رضا(ع)

اولین مصوبهٔ هیئت دولت نهم در نخستین جلسهٔ آن در تالار آئینهٔ حرم رضوی، تأسیس صندوق مهر امام رضا(ع) بود. انسجام تشکیلاتی و بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود برای تقویت جایگاه جوانان، اعتلاء، رشد، تعالی و رفع دغدغه‌های شغلی، ازدواج و مسکن آنان، اهدافی است که در مصوبه شورای عالی اداری برای تشکیل صندوق اشتغال، ازدواج و مسکن مهر امام رضا(ع) به آن اشاره شده است. متقاضیان به دو صورت مراجعه و درخواست مستقیم یا معرفی از طریق نهادهای مختلف، با عقد تفاهم‌نامه با صندوق همکاری کرده و تسهیلات مختلفی با کارمزد ۴ درصد برای کسب و کار خانگی، خوداشتغالی، کارآفرینی و تعاونی و مدت بازپرداخت حداکثر ۵ ساله دریافت می‌کنند و در طول دوره قرارداد نیز به صورت‌های مختلف تحت نظارت صحت اشتغال‌زایی قرار می‌گیرند. بر اساس گزارش‌های این صندوق، تاکنون ۳ میلیون جوان از وام ازدواج صندوق استفاده کرده و در سال ۱۳۸۸ نیز ۱۳۰ هزار شغل با تسهیلاتی بالغ بر ۷۰۰ میلیارد تومان ایجاد شده است.

◀ شرکت سهامی سهام عدالت

سهام عدالت، فروش تسهیلاتی بخشی از سهام شرکت‌های دولتی به اقشار پایین درآمدی جامعه است. توزیع متعادل ثروت ملی و گسترش مالکیت، کاهش وابستگی نیازمندان به کمک‌های دولت، درآمدزایی درازمدت برای خانواده‌های کم‌درآمد و تشویق به پس‌انداز و سرمایه‌گذاری از جمله اهدافی است که برای واگذاری سهام عدالت برشمرده‌اند.

مشمولان این طرح شامل شش دهک جمعیتی کشور از دارندگان پایین‌ترین درآمدها هستند که جمعیتی بالغ بر ۴۲ میلیون نفر را شامل می‌شوند. اکثر مشمولان سهام خود را دریافت کرده‌اند و بخشی از آنان به دلیل مشکلاتی در آمارگیری، باقی مانده‌اند که نهایتاً تا پایان سه ماهه اول سال ۹۰ به اتمام می‌رسد. بخشی از سود سهام، برای تسویه اصل سهام مستهلک می‌شود و بخش دیگر آن به صاحبان سهام پرداخت می‌شود. هم‌اکنون این سود به مبلغ ۴۰ هزار تومان در حال پرداخت است.

◀ طرح تأمین آتیه جوانان

در طرح تأمین آتیه جوانان، دولت مبلغ یک میلیون تومان در حساب صندوقی به نام «صندوق آتیه» برای هر نوزاد تازه متولد شده واریز می‌کند. خانواده نوزاد سالانه مبلغ ۲۴۰ هزار تومان و دولت مبلغ ۱۲۰ هزار تومان به این حساب واریز و بعد از ۱۸ سال تسهیلات ۱۲۰ میلیون تومانی نیز به فرد صاحب حساب، تعلق می‌گیرد. در بودجه سال ۱۳۸۹ مبلغ ۵۰۰ میلیارد تومان اعتبار برای این طرح که با همکاری وزارت رفاه و «صندوق مهر امام رضا(ع)» به اجرا درمی‌آید درنظر گرفته شده‌است. منابع در دفتر پژوهش موجود است. ▶▶

شاخص های عدالت اقتصادی در قبل و بعد از انقلاب اسلامی

محمد حق گو

لزوم توجه به عدالت و عدالت اقتصادی موضوعی است که بیش از هر چیز در ادیان الهی و به خصوص دین اسلام بدان پرداخته شده است که وجود آیات و روایات متعدد در این زمینه دلیل این مدعاست. به عنوان مثال امام علی (ع) فرموده اند: «ما عمرت البلدان بمثل العدل» (هیچ چیز مانند عدالت، عمران و آبادانی را به ارمان نمی آورد). نیز از امام صادق (ع) نقل شده است که فرموده اند: «لناس يستغنون اذا عدل بینهم» (اگر در میان مردم به عدالت رفتار شود همه بی نیاز می شوند). (قصری ۱۳۸۱)

سیر تحولات شاخص های اقتصادی

با نگاهی به سیر تحول نظریات در باب توسعه اقتصادی که سابقه ای حدود هفتاد تا هشتاد ساله دارد، می توان دریافت که توجه به شاخص های کیفی در برآورد میزان توسعه یافتگی کشورها روند روبه رشدی داشته است. به طوری که تقریباً تا قبل از نیمه دوم قرن بیستم، میزان رشد تولیدات هر کشور به عنوان اصلی ترین معیار توسعه یافتگی آن کشور قلمداد می شد؛ اما از آن تاریخ به بعد، با توجه به ایجاد شکاف بیش تر بین کشورهای غنی و دیگر کشورها، این شاخص کمی به عنوان تنها عامل مؤثر در توسعه، مورد تردید واقع شده و اهمیت توجه به شاخص های کیفی مبتنی بر توزیع عادلانه منابع، امکانات و فرصت ها، بیش از پیش آشکار شد. در نتیجه فراتر از توسعه عوامل تولید، یعنی نیروی انسانی، زمین و سرمایه به عنوان عامل رشد، عامل تقویت نیروی انسانی به مفهوم سرمایه انسانی نیز در نظر گرفته شد تا بتواند در کنار سایر عوامل تولید، اثر خود را نشان دهد. با این نگرش، تلاش های جدیدی برای ایجاد مفهوم تازه ای از توسعه اقتصادی آغاز شد: انسان برای احساس زندگی بهتر، علاوه بر درآمد بیشتر و استاندارد زندگی بالاتر، باید سلامت، دسترسی به دانش، محیط اجتماعی سالم و امکان ارائه بیان خویش را نیز داشته باشد. از همین رو، موضوعاتی از قبیل: آزادی سیاسی، آزادی مدنی و

توسعه انسانی چیست؟

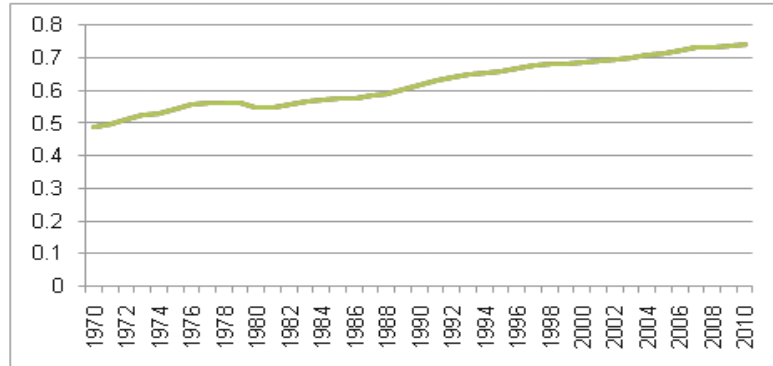
به بیان ساده، توسعه انسانی یعنی بسط دامنه انتخاب های مردم در یک بستر اجتماعی مناسب. یعنی این که مردم از توانایی لازم برای انتخاب آن چه بدان میل دارند، برخوردار باشند و برای چنین انتخابی، بستر اجتماعی لازم وجود داشته باشد. برای انجام این انتخاب ها باید توانمند بود؛ در نتیجه توانمندسازی یک اصل بنیادی در استراتژی توسعه کشورها خواهد بود. این توانمندسازی به سمت سه محور هدایت شده است: الف- توانمندسازی اقتصادی: یعنی انسان ها از فرصت شغلی برخوردار بوده و تخصص لازم را برای کسب درآمد داشته باشند، ب- آموزش: که به معنی دسترسی به دانش روز برای دستیابی به اهداف اقتصادی است و ج- تن سالم که در واقع زندگی طولانی و همراه با سلامت است.

معیارهای توسعه انسانی

برای اندازه گیری هر یک از این محورها، معیارهایی در نظر گرفته شده است. بدین ترتیب که استاندارد توانمندسازی اقتصادی، تولید ناخالص داخلی سرانه است که نوعی درآمد سرانه فرد محسوب می شود. در مورد آموزش، دو زیر مؤلفه تعریف شده است: سطح باسوادی بزرگسالان و نرخ ترکیبی ثبت نام در مقاطع آموزشی. در مورد مؤلفه سوم یا سلامت، شاخص امید به زندگی در بدو تولد وجود دارد که توسط جمعیت شناسان اندازه گیری می شود. میانگین ساده حسابی از سه مؤلفه فوق نیز شاخص توسعه انسانی را بدست می دهد. (وزارت امور اقتصادی و دارایی ۱۳۸۹)

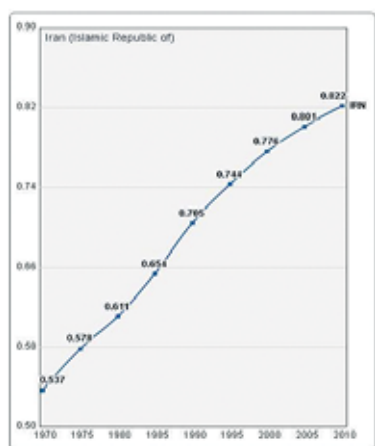
نگاهی گذرا به روند توسعه منابع انسانی در ایران

بررسی ها نشان می دهد علی رغم تداوم وجود نابرابری اقتصادی اجتماعی در جامعه ایران، این میزان نابرابری ها مستمراً کاهش یافته و رو به بهبود بوده است. نمودار زیر روند کلی شاخص توسعه انسانی در ایران را از سال ۱۹۷۰ تا سال ۲۰۱۰ نشان می دهد:

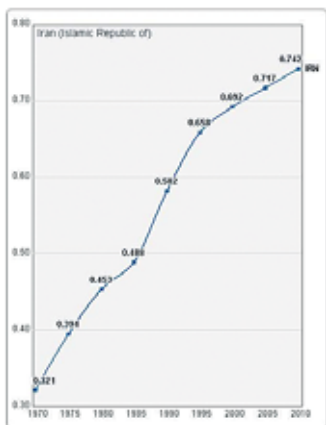
نمودارهای زیر نیز روند زیرشاخص های HDI را در بازه های ۵ ساله از سال ۱۹۷۰ تاکنون نمایش می دهند:

روند زیر شاخص بهداشت شاخص توسعه انسانی: ۲۰۱۰-۱۹۷۰

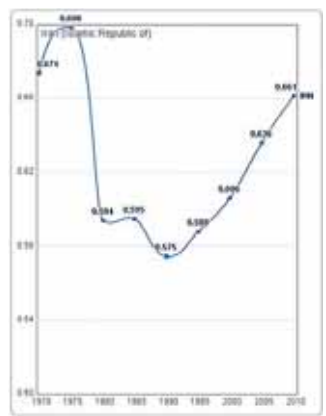

نمودار فوق، رشد چشمگیر شاخص بهداشت در سه دهه گذشته و وضعیت مطلوب آن را در حال حاضر در کشور نشان می دهد. بر این اساس می توان اظهار داشت هرگونه تغییر بیشتری در این شاخص، نیازمند سرمایه گذاری زیادی خواهد بود.

روند زیر شاخص آموزش شاخص توسعه انسانی: ۲۰۱۰-۱۹۷۰

روند زیر شاخص درآمد شاخص توسعه انسانی: ۲۰۱۰-۱۹۷۰

در حوزه درآمدی باید توجه داشت که وجود درآمدهای نفتی سهم قابل توجهی در این شاخص داشته اند. گرچه در سال های اخیر با رشد بخش تولید و صادرات کالایی کشور توانستیم بخشی از جایگاه خود را از وابستگی به نفت خارج کنیم، اما به هر حال درآمدهای نفتی کماکان سهم بالایی در بالا بودن جایگاه شاخص درآمدی دارد.

تحلیل نمودارها

همان طور که از نمودار فوق نیز پیداست، روند کلی شاخص توسعه انسانی از قبل از انقلاب تا سال ۲۰۱۰ روند مثبت و رو به رشدی داشته است و از حدود کمتر از ۰/۴ در سال ۱۹۸۰ (یک سال پس از پیروزی انقلاب اسلامی) به عنوان یک کشور با توسعه انسانی کم به حدود ۰/۷۰۲ در سال ۲۰۱۰ (به عنوان کشور دارای توسعه انسانی بالا) رسیده است. ۴۰ برسی آمار و ارقام در این بازه نتایج جالبی بدست می دهد؛ به عنوان مثال مقارن پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۹۸۰، شاخص توسعه انسانی با درآمد سرانه ای معادل ۴۹۶۷ دلار، ۰/۵۶۶ بوده است. در حالی که در سال ۱۹۸۸ علیرغم کاهش چشمگیر درآمد سرانه به دلیل افزایش جمعیت، کاهش تولید نفت و شرایط حاصل از جنگ تحمیلی، شاخص توسعه انسانی با افزایش چشمگیر ۱۴ درصد، به ۰/۶۴۶ بالغ گردیده است. این در حالی است که در بیست سال گذشته (قبل از انقلاب) با وجود رشد بیش از دو برابری درآمد سرانه، (از ۱۹۸۵ دلار به ۴۹۶۷ دلار)، شاخص توسعه انسانی تنها ۰/۰۰۴ افزایش یافته بود.

(البته درآمد سرانه ایران در سال های قبل از پیروزی انقلاب، ارقام بالاتری را هم تجربه کرده بود، از جمله در سال ۱۹۷۶ به ۸۶۷۹ دلار بالغ شد). این بدین معنی است که مواهب و ثمرات توسعه اقتصادی قبل از پیروزی انقلاب، به نحوی کاملاً ناعادلانه تنها نصیب گروه ها و اقشاری بسیار محدود شده و عملاً به بهبود شرایط زندگی جامعه ایرانی منجر نشده است. (واعظ مهدوی و آرایی ۱۳۸۶)

ایران در جمع کشورهای دارای توسعه انسانی بالا

برون داد سرمایه گذاری های گسترده سال های اولیه تشکیل جمهوری اسلامی در حوزه توسعه انسانی، در سال های بعد (البته با آهنگی کندتر) نیز ادامه پیدا کرده و در دهه دوم، درآمد سرانه ۴۰ درصد و شاخص توسعه انسانی نیز ۷ درصد ارتقا یافته است. روند روبه رشد توسعه انسانی ایران در دهه سوم انقلاب ادامه یافت تا این که در سال ۲۰۱۰ برای اولین بار، ایران با کسب شاخص ۰/۷۰۲ در توسعه انسانی، به جمع کشورهای دارای توسعه انسانی بالا پیوست.

نگاهی به گزارش اخیر توسعه انسانی سازمان ملل در سال ۲۰۱۰

گزارش اخیر، ایران را جزو کشورهای با توسعه انسانی بالا طبقه بندی کرده است. این گزارش نرخ امید به زندگی در کشورمان را حدود ۷۲ سال و متوسط مدت تحصیل را ۷/۲ سال و درآمد ناخالص ملی را نیز (بر اساس آمارهای سال ۲۰۰۸ مورد استفاده در این گزارش، ۱۱ هزار و ۷۶۴ دلار برآورد می کند. هم چنین، به رشد و توسعه این شاخص در کشورمان اشاره کرده و از این نظر ایران را در ردیف ده کشور نخست در زمینه بهبود شاخص های توسعه انسانی (نسبت به گزارش قبلی آن) طبقه بندی کرده است.

رابطه رشد اقتصادی و شاخص توسعه انسانی

در این گزارش با اشاره به عدم رابطه مستقیم میان درآمد ملی و ارتقای سطح بهداشت و آموزش آمده است: «اگر رشد اقتصادی لازمه پیشرفت در آموزش و سلامت باشد، کشورهایی که با کاهش تولید ناخالص داخلی مواجه می شوند، نباید در این زمینه ها پیشرفتی داشته باشند. اما واقعیت این نیست و کشورهایی چون ایران، توگو و ونزوئلا، با وجود آن که از سال ۱۹۷۰ تاکنون شاهد کاهش درآمدهای خود بوده اند، اما سن امید به زندگی در این کشورها به طور متوسط ۱۴ سال افزایش داشته است». هرچند این گزارش، وجود رابطه مثبت میان درآمد ملی و سایر عوامل مؤثر در شاخص توسعه انسانی را رد نمی کند، اما بررسی های این سازمان حاکی از آن است که هرچند رابطه بین درآمد ملی و سطح عمومی سلامت و آموزش قوی است، اما تغییرات درآمد ملی اثر زیادی بر تغییرات سطح آموزش و سلامت ندارد. کشور ما شاهدی بر این مدعا است؛ چراکه در سال های اخیر بدون توجه به تغییراتی در درآمد ملی که بیشتر ناشی از تغییرات در قیمت های جهانی نفت است، کشورمان توانسته است در شاخص های غیردرآمدی توسعه انسانی، پیشرفت پیوسته ای را شاهد باشد.

در میانه راه

در کنار پیشرفت های کشورمان در شاخص توسعه انسانی، به نظر می رسد هنوز با ضعف هایی در این زمینه مواجه هستیم. در گزارش اخیر، یکی از مواردی که به طور ویژه بدان پرداخته شده است، میزان مرگ و میر مادران در هنگام زایمان است. این نرخ در کشورمان بر اساس آمارهای این گزارش (۲۰۰۸) معادل ۱۴۰ در هر ۱۰۰ هزار تولد است که گرچه در مقابل نرخ ۲۳۸ در کشورهای عربی به ۴۵۴ در آسیای جنوبی رقم پایینی به نظر می رسد، اما در مقایسه با نرخ ۱۲۶ در آسیای شرقی، ۴۱ در اروپا و آسیای مرکزی و ۸ در کشورهای

حق نقد، برای عدالت گستری

مروری بر نظرات شهید بهشتی درباره «رابطه نقد و عدالت»

احسان بابایی

برقراری عدالت، مستلزم مشارکت عمومی مردم در مدیریت کشور و نظارت عمومی آنان بر نهادهای حاکمیت است. این نظارت، آثاری چندسویه در پی دارد؛ از یک سو به واقعی شدن اولویت‌ها و تبدیل آن به گفتمان غالب می‌انجامد، از سوی دیگر فرایند گردش تجربیات و احیای حل معضلات و عادلانه شدن فضا را تسهیل می‌کند و بالاخره این که مردم نیز در این فرایند به رشد و ارتقاء آگاهی‌ها و مهارت‌های سیاسی اجتماعی می‌رسند. جایگاه نقد در اسلام و در فروغی چون امر به معروف و نهی از منکر به خوبی مشخص است؛ بنیان‌گذاران انقلاب نیز سعی داشته‌اند این اصل را در ساختارهای قانونی جمهوری اسلامی جاری کنند. آگاهی از آراء و اندیشه‌های آن‌ها در حوزه نقد و عدالت خواهی، می‌تواند درک صحیحی از جایگاه نقد و نقادی در ساختار نظام سیاسی و اجتماعی کشور را به دست دهد. از شهید آیت‌الله بهشتی علاوه بر دبیری شورای انقلاب، نایب رئیسی مجلس خبرگان قانون اساسی، دبیر کلی حزب جمهوری اسلامی و ریاست دیوان عالی و قوه قضائیه، باید به عنوان یکی از تئوریسین‌های انقلاب یاد کرد، زاویه نگاه او به ضرورت و شیوه نقد می‌تواند راه‌گشا باشد.

◀ از مخالفان نقد بیزارم

از نگاه شهید بهشتی، نقد بر مبنای امر به معروف و نهی از منکر تعریف می‌شود و یکی از جلوه‌های مهم این فریضه است. تحلیل نقد ذیل امر به معروف و نهی از منکر، از عنصر مسؤلیت خبر می‌دهد. از یک سو مسؤلیت بی تفاوت نبودن و نقد سازنده و روشن‌گر و از سوی دیگر مسؤلیت نقدپذیری: «من اعلام می‌کنم هر کس و به هر عنوان بخواهد جلوی انتقاد سازنده، یعنی همان امر به معروف و نهی از منکر عمومی اسلامی را در این پدیده جمهوری اسلامی بگیرد، از راه اسلام منحرف است و به عنوان مسلمان از او بیزارم.»

◀ وظیفه‌ای برای همه

بر این اساس، همچنان که فریضه امر به معروف و نهی از منکر اختصاص به قشر و گروه خاصی ندارد، وظیفه نقد نیز بر عهده افرادی معین نخواهد بود. نقد از نگاه شهید بهشتی، حق و وظیفه‌ای همگانی است؛ حق نقد در نگاه او حتی به گستره مسلمانی هم محدود نیست: «برای همه مردم که صاحب هر گونه عقیده‌ای باشند؛ مسلمان یا کافر، عادل و فاسق، شهری و روستایی، ارتشی و غیر ارتشی، اداری و غیر اداری، روحانی و غیر روحانی، زن و مرد، کوچک و بزرگ، باسواد و بی‌سواد؛ انتقاد و خرده‌گیری دل‌سوزانه و راست‌گویانه از مسؤولان اداره کشور، از خرد و بزرگ برای همه آزاد است. شما مردم ایران مطمئن باشید که ما احدی را به دلیل انتقاد از خودمان یا انتقاد از دست‌اندرکاران دیگر جمهوری اسلامی به هیچ عنوان نمی‌گذاریم کسی تعقیب یا تهدید کند.»

◀ نقد برای اصلاح

نقد از نگاه شهید بهشتی، کارکردی دارد که موجبات کارآمدی نظام جمهوری اسلامی را فراهم می‌آورد و در حقیقت یک اقدام نظارتی و عملی اصلاحی محسوب می‌شود. شهید بهشتی هدف از نقد عملکرد مسؤولان را چنین تصویر می‌کند: «اشخاص بتوانند مسؤولان را متوجه نقایص کار خود کنند و آن‌ها را بی‌پردن به نقایص، برنامه و کارشان را اصلاح کنند.» با این مبنا و رویکرد می‌توان گفت که بستن باب انتقاد، به معنای بستن چشم و گوش نظارت و رضایت دادن به ضعف‌ها و نادرستی‌هاست. اسلام نگاهی واقع‌بینانه به حکومت دارد؛ حکومت اسلامی نیز می‌تواند به اشتباهات و آلودگی‌ها دچار شود. اما آن‌چه حکومت اسلامی را از انحراف‌ها رهایی می‌بخشد، حضور توأم با نظارت و مراقبت مردم است. از این منظر، دغدغه‌مندان نسبت به حفظ سلامت و کارآمدی نظام جمهوری اسلامی به حق نقد احترام می‌گذارند؛ چون دفاع از نظام بدون دفاع از حق نقد، نشان از ناآگاهی یا بی‌صدافتی دارد.

◀ نگذارید بگویند اختناق هست!

شهید بهشتی به این نکته به خوبی واقف بود که احترام به حق نقد، لوازمی را نیز به دنبال دارد که بی‌اعتنایی به آن‌ها هزینه‌های نایجابی را بر افراد تحمیل می‌کند. «امنیت» از جمله مهم‌ترین لوازم حق نقد است؛ «با صراحت این را می‌گویم، هر جا در هر گوشه ایران کسی مزاحم و معترض کسی دیگر شود که چرا نسبت به مسؤولان کشور انتقاد یا خرده‌گیری کردی، این مزاحمت‌کننده کارش مورد تنفر ماست. از همه برادرها و خواهرهای با ایمان و عاشق و شیفته انقلاب تقاضا می‌کنم جو پاک و مطهر جمهوری اسلامی را با این گونه موضع‌گیری‌های مخالف با اسلام آلوده نسازید و نگذارید کسی بتواند در داخل ایران و خارج ایران بگوید در این رژیم هم اختناق هست.»

◀ دانشگاه، بستری برای نقد

یکی دیگر از لوازم حق نقد که آن را باید جزو وظایف حاکمیتی نیز برشمرد، فراهم کردن بستر مناسب نقد است که شهید بهشتی به این نکته نیز توجه داشته است: «دانشگاه باید جای آزادی باشد؛ برای اینکه این‌ها بتوانند از مسؤولان انتقاد کنند و دانشگاه هم باید سعی کند که مسؤولان را به آن‌جا دعوت بکند، تا این انتقادهای با توضیح مسؤولان همراه باشد و چه خود این‌ها و چه انتقادکنندگان بتوانند به یک جمع‌بندی ساده برسند.»

◀ نقد راست و دل‌سوزانه

تأکید بر حق نقد در نگاه شهید بهشتی به این معنا نیست که حق نقد بی‌ضابطه است؛ نقد، بایسته‌هایی دارد که منتقدین باید به آن‌ها توجه داشته باشند. محدودیت‌های نقد در نهایت به ضوابط و اصول اخلاقی بازمی‌گردد؛ این که تهمت و دروغ جایگزین نقد نشود و بیان و ادبیات نقد، کینه‌جویانه و مغرضانه نباشد؛ «همه زنان و مردان در جمهوری اسلامی ایران، اعم از مسلمان و غیرمسلمان در اظهارنظر پیرامون شخصیت و طرز کار مدیران و مسؤولان در هر درجه که باشند، آزادند؛ با رعایت این دو شرط که دروغ نگویند و بیانشان، بیان نصیحت و دل‌سوزی و ارشاد باشد.» و نکته آخر این‌که اگر همچون شهید بهشتی نقد را یک حق بدانیم، آن‌گاه در مسیر تحقق عدالت، سهمی را نیز باید به ادای حق نقد اختصاص دهیم. ادای حق نقد در مقایسه با سایر حقوق از این امتیاز برخوردار است که اگر چه خود یک مؤلفه از عدالت محسوب می‌شود، اما علاوه بر آن، با زمینه‌سازی اصلاح و رفع نقص‌ها، در بسترسازی سایر مؤلفه‌ها و شاخص‌های عدالت نیز نقشی مهم و غیر قابل جایگزینی ایفا می‌کند.

منابع در دفتر پژوهش موجود است. ▶▶

◀ جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

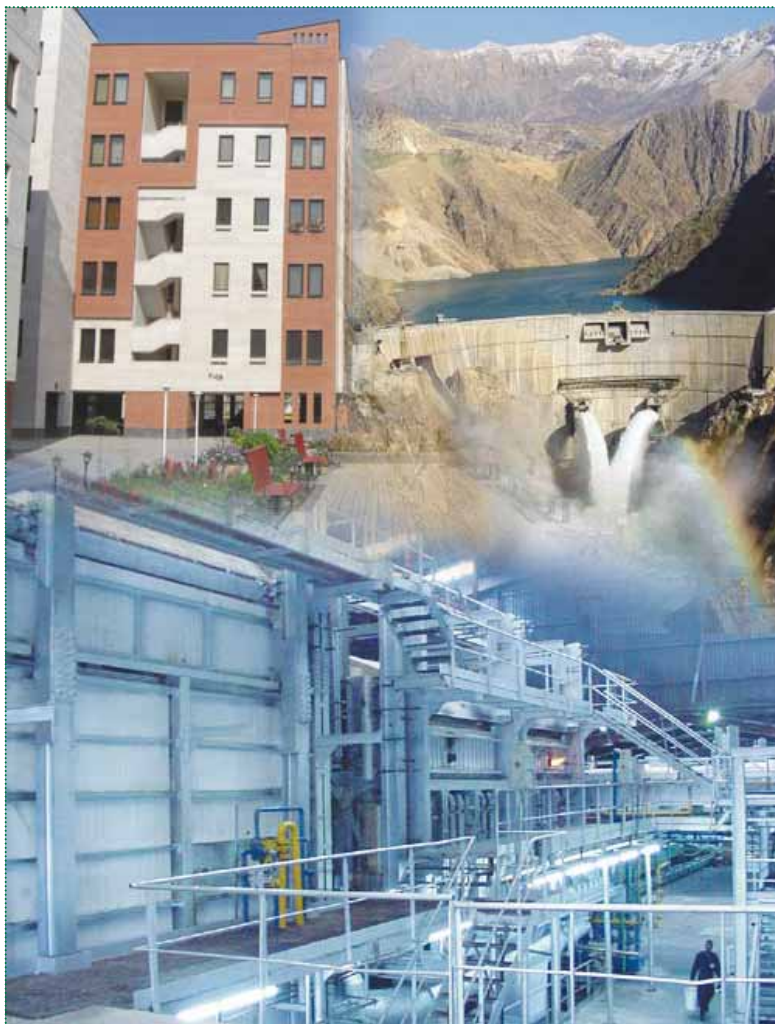
در مجموع عامل اصلی تحقق روند روبه‌رشد شاخص توسعه انسانی در کشور را می‌توان در این موضوع دانست که تحقق عدالت اجتماعی و مبارزه با فقر در زمره محوری‌ترین اهداف انقلاب اسلامی بوده و غالباً رکن اصلی سیاست‌گذاری‌های کشور را تشکیل می‌دهد است. هم‌چنین این روند روبه‌رشد در حالی اهمیت ویژه می‌یابد که در دوران پس از انقلاب، به دلیل شرایط ناشی از دوران انقلاب، جنگ تحمیلی و تضییقات و محاصره‌های مستمر اقتصادی، خالص درآمد سرانه ملی کاهش یافته است. به عبارتی می‌توان گفت توسعه انسانی الزاما به درآمد سرانه مرتبط نبوده و سیاست‌های اجتماعی علی‌الخصوص اهتمام رهبران و سیاست‌گذاران به توزیع عادلانه‌تر درآمدها و امکانات و تحقق عدالت اجتماعی، نقش مؤثری را در ارتقاء توسعه انسانی ایفا می‌کند. ▶▶

منابع:

- ۱- واعظ مهدوی، محمد رضا، و محمد مهدی اریسی. «برونداد سیاست‌های اجتماعی در بهبود توسعه انسانی در سال‌های بعد از انقلاب اسلامی». فصلنامه اقتصاد و جامعه شماره ۱۲ (۱۳۸۶): صفحه ۱۸۷.
- ۲- قیصری، رجبعلی. «کنکاشی پیرامون اهمیت عدالت در توسعه اقتصادی از منظر اسلام». فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهش‌های اقتصادی شماره ۵ و ۶ (۱۳۸۱): صفحه ۱۰۵.
- ۳- وزارت امور اقتصادی و دارایی. «توسعه با معیارهای انسانی». هفتنامه خبری تحلیلی وزارت امور اقتصادی و دارایی شماره ۳۱۸ (۲۴ آبان ۱۳۸۹).
- ۴- پایگاه اطلاعات آماری برنامه توسعه سازمان ملل:

hdr.undp.org/en/media/HDI-trends-1980-2010.xls

<http://hdr.undp.org/en/data/trends/>

توسعه‌یافته، رقم بالایی است که نیازمند برنامه‌ریزی برای بهبود این میزان در آینده است.

◀ روند پیشرفت ایران در سال‌های آتی

نظر کارشناسان در زمینه روند آتی بهبود توسعه انسانی بر آن است که ارتقای این شاخص به سطح بالای ۰/۸ تا پایان برنامه پنجم، نیاز به برنامه‌ریزی و تمرکز بیشتری دارد. بررسی روند پیشرفت این شاخص در دو دهه اخیر نشان‌دهنده یک روند پیوسته صعودی است؛ اما این روند صعودی تدریجی است و آن‌چه امروز به دست آمده است، حاصل سرمایه‌گذاری در سال‌های گذشته است. با بررسی روند سرمایه‌گذاری در بخش بهداشت و آموزش، شاهد رشد در این دو بخش هستیم؛ اما این رشد سرمایه‌گذاری هم تدریجی خواهد بود. بنابراین ارتقای یک‌دهمی شاخص توسعه انسانی ایران در طی برنامه پنج‌ساله، در شرایطی که این اتفاق در دوره‌های گذشته حدود ۱۲ سال به طول انجامیده است کمی بعید به نظر می‌رسد. با روند فعلی در صورت برنامه‌ریزی برای ۱۰ سال آینده، به‌طور قطع می‌توانیم به این هدف رسیده و به ارتقاء یک‌دهمی شاخص امیدوار باشیم. در آن صورت، کشور ما می‌تواند جایگاه خود را به کشورهای توسعه‌یافته در زمینه این شاخص ارتقا دهد؛ امری که چندان دور از دسترس نیست. چراکه اکنون در میان فهرست ۴۲ کشور با توسعه‌یافتگی بالا، به نام‌هایی چون بحرین و قطر برمی‌خوریم که توانسته‌اند در سایه درآمدهای نفتی و البته برنامه‌ریزی بلندمدت، به رتبه‌های پایین‌تر از ۴۰ در این شاخص دست پیدا کنند.

تأثیر انقلاب ایران بر تحقق عدل جهانی

علیرضا کمیلی

انقلاب اسلامی ایران، پدیده‌ای است که از منظر آثار بیرونی خود بسیار کم مورد رصد و تحلیل قرار گرفته است که شاید یکی از دلایل آن فقدان نظریه ممدد جهت تحلیل آثار بین‌المللی این پدیده باشد. همان‌گونه که در تحلیل علل «وقوع» انقلاب در دوران گذار مدرنیته به پست مدرنیته، تئوری‌های مارکسیستی، ساختارگرا، کارکردگرا و... جوابگو نبودند و از همین رو نهایتاً تئوری‌های چندعلتی، تحلیلی ناتمام از علل وقوع آن ارائه دادند، به نظر می‌رسد که در تحلیل آثار و پدیده‌های بین‌المللی و حتی بررسی خود علت جهانی شدن انقلاب اسلامی نیز تئوری‌های موجود کافی نیستند چرا که ماهیت اصلی آن را امری «فرا مادی» شکل داده و آنچه به عنوان علل فرهنگی، اقتصادی و سیاسی نامبرده می‌شود تنها علل عمده اجزاء مختلف آن بوده‌اند.

گفتگو با کسانی که این انقلاب را از بیرون به نظاره نشسته بوده‌اند و بررسی کتبی که این پدیده را اندکی مورد بررسی قرار داده‌اند ثابت می‌کند که هر آنچه در باب علل ظهور برخی دستاوردها در کشورهای دیگر نام برده شده است، به هیچ‌وجه قانع کننده نمی‌باشند! به عنوان مثال، کتاب ارزشمند «تأثیر انقلاب اسلامی بر کشورهای اسلامی» ابزارهایی چون حج، برخی کنفرانس‌ها، نشریات و... را به عنوان بعضی مسیرهای انتقال فکر انقلاب به کشورها نام برده است که طبعاً نفی اثربخشی این‌ها منصفانه نیست؛ اما مقایسه سطح نفوذ و کارآمدی این ابزارها با اتفاقاتی که در آن کشورها رخ نموده است، نشان می‌دهد که عوامل بسیاری مورد توجه قرار نگرفته‌اند که مهمترین آنها مشیت الهی در حمایت و گسترش این نورانیت بوده است که متأسفانه این مسأله در تئوری‌های رایج جایگاهی ندارد!

بر این اساس، آنچه در این مجال به طور مختصر بدان پرداخته خواهد شد صرفاً بیان برخی نشانه‌هاست که نشان می‌دهد انقلاب اسلامی در عرصه تحقق عدالت بین‌المللی و نفی ظلم‌های موجود، آثاری معنادار داشته است که بررسی دقیق‌تر و اثبات آنها نیازمند تحقیق‌هایی گسترده و جامع می‌باشد.

عرصه عدالت/ظلم سیاسی

یکی از مهم‌ترین ابعاد حضور انقلاب اسلامی در عرصه بین‌الملل، عرصه تحولات سیاسی است. شاید اثرگذاری انقلاب بر نظام سیاسی جهان بیشتر از عرصه‌های فرهنگی و اقتصادی بوده باشد. چه در عرصه نظری و چه در عرصه عملی این آثار بیش از پیش قابل رصداند. انقلاب ایران از دیرباز بر برخی مفاهیم سیاسی از جمله «چپاول‌گر بودن ابرقدرت‌ها و شیطان بزرگ بودن آمریکا»، «لزوم استقلال ملت‌ها از ابرقدرت‌ها»، «لزوم تغییر حکام خائن دول اسلامی»، «مسأله فلسطین»، «لزوم اتحاد میان مسلمانان و مستضعفان جهان علیه ابرقدرت‌ها» و... تأکید داشته است و خود نیز سعی کرده، این آرمان‌ها را مورد پیگیری قرار دهد تا جایی که حتی طرح تغییر ساختار سازمان ملل نیز توسط دکتر احمدی‌نژاد مطرح شده است که خود نوعی اعتراض شفاف به ساختارهای بین‌المللی نیز هست. گرچه تغییرات صورت گرفته در این حوزه‌ها عمدتاً در حوزه‌های رسمی نبوده ولی جنبش‌ها و جریان‌های بسیاری شکل گرفته‌اند که دعوی چنین مواردی را دارند. افشای چهره حقیقی آمریکا، خصوصاً پس از حمله به عراق و افغانستان، که در اعتراضات جهانی علیه رهبران ایالات متحده نمود یافته است، ایجاد آگاهی نسبت به توطئه‌های مستکبران برای مسلمانان و تلاش برای ایجاد وحدت، که در آثار روشنفکران معاصر عرب و مسلمان به خوبی دیده می‌شود، خود از نشانه‌های دست‌یابی نسبی به

آن آرمان‌هاست؛ هر چند تا نقطه مطلوب فاصله بسیار است، چرا که دشمنان نیز به خوبی در محدودسازی این روند فعال بوده‌اند.

مسأله‌ای که از همه بیشتر می‌تواند نمود آثار جهانی انقلاب باشد مسأله فلسطین است. جنگ ۲۲ روزه غزه، حادثه کشتی ماوی مرمره و کاروان‌های مختلفی که از اقصی نقاط جهان به سوی غزه حرکت می‌کنند نشان می‌دهد که امروز مسأله فلسطین دیگر مسأله‌ای اسلامی

«هنوز بسیاری مردمان و حتی اندیشمندی که حتی چند کتاب مناسب که نمایندگی فکر انقلاب اسلامی ایران را داشته باشند، به دست‌شان نرسیده است؛ این نشانه کوتاهی دستگاه‌های مربوطه در کشور است!»

یا منطقه‌ای نیست. حضرت امام سال‌ها پیش از انقلاب بر این مسأله تأکید کردند و این جمهوری اسلامی بود که در تداوم آن خط، آتش آن را گرم نگاه داشت و از حقوق مردم فلسطین و مقاومت، حمایت نمود تا به نقطه کنونی رسید.

تقویت جریان‌های «جنوب» و تلاش برای تقویت نهادهای شامل این کشورها از جمله «گروه عدم تعهد» و برخی گروه‌های منطقه‌ای، خود از جمله تلاش‌های حقوقی و ساختاری انقلاب برای شکل دادن به این آرمان بوده است. اینک، هم‌نویی برخی کشورهای منطقه و هم‌چنین همکاری سیاسی اقتصادی با کشورهای آمریکای لاتین از

«انقلاب اسلامی که از «توده‌های مردم» جهت پیروزی بهره برده بود، به عنوان یک روش مبارزاتی رقیب و جایگزین برای بسیاری از گروه‌ها خصوصاً گروه‌های مارکسیست بدل شد»

«گزارش «بازخوانی آیت‌الله خامنه‌ای» که توسط بنیاد آمریکایی صلح کارنگی تهیه شده است، تأکید می‌کند که انرژی هسته‌ای در منظر آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان نشانه‌ای از موضوعاتی چون تلاش برای استقلال، ضرورت خودکفایی، بی‌عدالتی قدرت‌های بی‌عدالتی قدرتهای جهانی و توجه بسیار زیاد اسلام برای کسب علم معرفی شده است؛ لذا ایشان دائماً بر لزوم پیشرفت علمی ایران تأکید کرده‌اند، چراکه رشد علمی، خودکفایی اقتصادی و استقلال سیاسی را حلقه‌هایی به هم متصل می‌دانند و تلاش در جهت قطع هر چه بیشتر وابستگی‌ها

و ایجاد خودکفایی در بسیاری از کشورهای جنوب به صورت امیدوارانه دیده می‌شود. از سوی دیگر ایجاد خودآگاهی نسبت به ساختار اقتصاد سرمایه‌داری و مصرف‌زدگی تحمیلی آن و عملکرد صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی که یکی از آرمان‌های انقلاب بوده نیز، هر چند کم‌رنگ، ولی رو به رشد است. علت کم‌رنگ بودن آن را نیز باید در عدم توجه کافی به این مسأله در داخل کشور جستجو کرد.

به نظر می‌رسد مسأله فقر و نابرابری و وجود میلیون‌ها فقیر در کشورهای مختلف، خصوصاً آسیایی، که همگی ناشی از ساختارهای غلط اقتصادی در جهان می‌باشد موضوعی است که می‌توانسته مورد نظر ما برای طرح در عرصه‌های جهانی باشد. در حالی که اینک در عمده کشورهای آمریکای لاتین و کشورهای مظلوم آفریقایی و در کشورهایی چون چین و هند و پاکستان و... میلیاردها نفر زیر خط فقر زندگی می‌کنند، این آرمان انقلاب به خوبی جای خود را در ساختارهای جهانی نیافته و اتفاقاً کشورهای صنعتی و گروه‌هشت، با مانورهای صرفاً تبلیغی کمک به کشورهای محروم، از آن سوء استفاده می‌کنند؛ در حالی که خود، مسبب ایجاد چنان وضعیتی هستند!

عرصه عدالت/ظلم فرهنگی

فقر، به معنی فقدان امر، فساد به معنی ایجاد جایگزین ناکارا و تبعیض، به معنی عدم توزیع عادلانه امکانات، از جمله مفاهیمی‌اند که در عرصه فرهنگ نیز قابل مشاهده‌اند و هر یک نمایان‌گر تضییع حق و احقاق ظلم، جلوگیری ابرقدرت‌ها از دستیابی ملت‌ها به حقایق و به حاشیه راندن اندیشه دینی به عنوان عامل مقاوم در برابر مطامع ایشان، از جمله واقعیات تلخ جهان معاصر بوده و هستند که موج نورانی انقلاب توانست با احیاء معنویت و جایگاه اجتماعی دین، در خلاف جهت آن مؤثر واقع شود. از همین رو انقلاب اسلامی که از «توده‌های مردم» برای پیروزی بهره برد، به عنوان یک روش مبارزاتی رقیب و جایگزین برای بسیاری از گروه‌ها خصوصاً گروه‌های مارکسیست بدل شد و از همین رو تعداد انقلابیون مارکسیستی که روش مبارزه خادم‌محور ضد ابرقدرت‌ها را پسندیدند اما بعداً راه پیشین خود را وانهاده و به سوی اسلام و انقلاب متمایل شدند کم نبوده و نیست.

گر چه آثار فرهنگی غیرمستقیم انقلاب که ناشی از رسیدن پیام اصلی آن و مقاومت او بوده است از شماره خارج‌اند اما به نظر می‌رسد که به دلیل کم‌کاری‌ها در این عرصه نیز چنانچه بایسته بوده است آثار کنترل شده قابل ذکر، زیاد نیستند در حالی که در عرصه‌های مختلفی چون حقوق زنان و جایگاه زن، حقوق بشر، رسانه، اخلاق و معنویت، نرم‌افزارهای اداره جامعه و... امکان ورود داشته‌ایم و شایسته است که فکر فاخر انقلاب در این موضوعات و عرصه‌های مشابه را به جهانیان برسائیم. هنوز بسیاری مردمان و حتی اندیشمندی که حتی چند کتاب مناسب که نمایندگی فکر انقلاب اسلامی ایران را داشته باشند، به دست‌شان نرسیده است؛ این نشانه کوتاهی دستگاه‌های مربوطه در کشور است! ▶

عرصه عدالت/ظلم اقتصادی

انقلاب اسلامی بر مسأله استقلال و خودکفایی ملت‌ها تأکید بسیار داشته است و خود نیز همچنان در این مسیر در حال تلاش است. این مهم، در مقابل مفهومی به نام استثمار ملت‌ها و وابسته‌سازی اقتصادی آنان قرار دارد که متأسفانه ظلمی رایج در جهان امروز ماست. امروز، هر چند تلاش در جهت استقلال اقتصادی و علمی در کشورهایی که شایستگی اثرپذیری بیشتری از انقلاب را داشتند به حد مناسبی نرسیده اما ایجاد «جسارت» و اثبات «امکان» دستیابی به این «استقلال» در حال رشد و گسترش است. کشورهای متعددی از جمله کشورهای آمریکای لاتین، با ظهور برخی دستاوردهای علمی-صنعتی ایران به آن روی آورده‌اند و مسأله انرژی هسته‌ای نیز خود به نماد تحقق «ما می‌توانیم» بدل شده است. گزارش «بازخوانی آیت‌الله خامنه‌ای» که توسط بنیاد آمریکایی صلح کارنگی تهیه شده است، تأکید می‌کند که انرژی هسته‌ای در منظر آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان نشانه‌ای از موضوعاتی چون تلاش برای استقلال، ضرورت خودکفایی، بی‌عدالتی قدرت‌های جهانی و توجه بسیار زیاد اسلام برای کسب علم معرفی شده است؛ لذا ایشان دائماً بر لزوم پیشرفت علمی ایران تأکید کرده‌اند، چراکه رشد علمی، خودکفایی اقتصادی و استقلال سیاسی را حلقه‌هایی به هم متصل می‌دانند. اینک، تلاش در جهت قطع هر چه بیشتر وابستگی‌ها

اصدا

ویژه‌نامه تحلیلی دفتر پژوهش
موسسه فرهنگی هنری خراسان
مدیر مسئول: کورش شجاعی
سر دبیر: محمدسعید احدیان
به اهتمام: محمدولیان پور